

(Online) ISSN 2424-6034

VALSTYBĖ, MAŽESNĖ UŽ SAVO TERITORIJĄ. KOVOS DĖL VALSTYBINIO TAPATUMO ŠALČININKŲ KRAŠTE

MARIJA NORKŪNAITĖ

Straipsnyje nagrinėjama politinė situacija Šalčininkų rajone. Daroma prielaida, kad nacionaliniu mastu egzistuojantis vienos tautinės mažumos problematikos naratyvas supaprastina tenykštę tikrovę. Šalčininkų krašto visuomenei būdingi bruožai ir jaučiamas palankumas rytinėms Lietuvos kaimynėms verčia suabejoti ten palaikomu lenkiškumu. Pietryčių Lietuvoje yra kurstomas nuolatinis konfliktas ir kuriamas valstybei nepalankus tapatumas, tačiau nėra aišku, kokie veikėjai ir kokio pobūdžio galia pasitelkiama šiam tikslui įgyvendinti. Atliktas tyrimas Šalčininkų mieste leidžia identifikuoti pagrindinius veikėjus, diegiančius alternatyvią reikšmių sistemą bei ribojančius valstybės pajėgumus diegti bendrą valstybinį tapatumą rajono visuomenėje; atskleidžia vietinių veikėjų pasitelkiamą kontrolės išlaikymo mechanizmą, apimančią dvi priemonių kategorijas: 1) administracinį ir materialinį pajėgumą bei 2) simbolinius išteklius.

Marija Norkūnaitė – Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto bakalauro programos absolventė, Oksfordo universiteto Rusijos ir Rytų Europos studijų magistrantė. Straipsnis parengtas pagal VU TSPMI 2016 m. apgintą bakalauro darbą (el. paštas: marija.norkunaite@gmail.com).

© Marija Norkūnaitė, 2016

Straipsnis įteiktas redakcijai 2016 m. liepos 30 d.

Straipsnis pasirašytas spaudai 2016 m. rugpjūčio 19 d.

Ivadas

Nuo pat valstybingumo atkūrimo pradžios Pietryčių Lietuvos regionas yra vienas problemiškesniųjų šalies pakraščių. Dėl tautinės rajono sudėties, jau ilgiau nei porą dešimtmečių trunkančio vienos politinės jėgos – Lietuvos lenkų rinkimų akcijos (toliau – LLRA)¹ – valdymo bei nuolat eskaluojamų problemų pobūdžio šis dažnai prilyginamas „Lietuvos lenkų tvirtovei“. O socialinis ir ekonominis regiono atsilikimas skatina valstybės centrinę valdžią nuolat prabilti apie dėmesio bei lėšų stoką ir skatina vis naujas iniciatyvas krašto atskirčiai mažinti².

Tačiau žvilgsnis į šios „tvirtovės“ vidų verčia suabejoti ten palaikomu „lenkiškumu“. Nacionaliniu mastu egzistuojantis Pietryčių Lietuvos vaizdinys, suponuojantis vienos tautinės mažumos problematikos naratyvą, supaprastina tenykštę tikrovę. Nepaisant politinės vienovės, lenkų tautinė mažuma nėra kultūriškai vienalytė. Šalčininkų krašto gyventojams būdinga ypatinga kalba, kultūra ir tradicijos³, savitas santykis su Lietuvos ir Lenkijos valstybėmis⁴. Ne mažiau

¹ 2016 m. gegužės 7 d. vykusiame LLRA suvažiavime buvo nuspręsta išplėsti partijos pavadinimą. Partija nuo šiol vadinsis Lietuvos lenkų rinkimų akcija-Krikščioniškų šeimų sąjunga (LLRA-KŠS). Tačiau dėl sprendimo naujumo ir patiems partijai atstovams teigiant, kad prie naujojo pavadinimo bus pereinama palaipsniui, šiame straipsnyje vartojama senojo partijos pavadinimo santrumpa. Žr. Awpl.lt, „LLRA pavadinimas nuo šiol skambės Lietuvos lenkų rinkimų akcija – Krikščioniškų šeimų sąjunga“, <<http://www.awpl.lt/?p=3502&lang=lt>>, 2016 05 08.

² Pavyzdžiui, žr. BNS, „Dalia Grybauskaitė mano, kad Pietryčių Lietuvai reikia specialaus fondo, Vyriausybė nepritaria“, <<http://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/dalia-grybauskaite-mano-kad-pietryciu-lietuvai-reikia-specialaus-fondo-vyriausybe-nepitaria-56-521335>>, 2016 03 34.

³ Plačiau žr.: Frėjutė-Rakauskienė M., „Lenkų etninės grupės pilietinio dalyvavimo aspektai Pietryčių Lietuvoje“, *Filosofija. Sociologija* 26 (2), 2015; Kazėnas G. ir kt., *Lenkų tautinės mažumos Lietuvoje identiteto tyrimas*, Vilnius: MRU, 2014.

⁴ Daukšas D., „Lietuvos lenkai: etninio ir pilietinio identiteto konstravimas ribinėse zonosė“, *Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos* 12 (21), 2012, p. 167–193; Daukšas D., „Paribio identitetai: Punkso ir Šalčininkų atvejai“, *Etniškumo studijos* 2014 (2), p. 89–106.

svarbus kaimynės Baltarusijos veiksnys⁵. Daug klausimų kelia šios visuomenės palankumas Rusijos ir Baltarusijos režimams, stipriai juntama nostalgija sovietmečiui, pasidavimas rusiškai žiniasklaidai⁶ ir LLRA lyderių veiksmai, kaip antai viešai segima Georgijaus juostelė, nesutampantys su oficialia Lenkijos pozicija⁷.

Tai leidžia daryti prielaidą, kad, siekdama kurti valstybinį tapatumą Šalčininkų krašte, valstybė susiduria su vietinių politinių ir kultūrinių jėgų (kartais veikiamų kitų užsienio valstybių) keliamais sunkumais politizuojant etniškumą, šiam tampant kovos dėl galios ir valdžios dalimi⁸. Tačiau kraštui klijuojama vienos tautinės mažumos problematikos etiketė kuria tikrovę redukuojantį vaizdinį. Šalčininkų rajoną suvokiant kaip „etninį rezervatą“ nepastebima, kad iš pirmo žvilgsnio tautinės tapatybės problema slepia kur kas sudėtingesnius piliečių valstybinės savimonės ir solidarumo klausimus. Lietuvos paribiuose yra palaikomas nuolatinis konfliktas ir kuriamas valstybei nepalankus tapatumas, tačiau nėra aišku, kokie veikėjai ir kokio pobūdžio galia pasitelkiama šiam tikslui įgyvendinti.

Šio straipsnio tikslas – atskleisti, kaip toli pietrytiniame Lietuvos paribyje siekia centrinės valdžios galios: kokie veikėjai jai trukdo diegti valstybinį tapatumą ir kokie mechanizmai pasitelkiami šiam tikslui įgyvendinti. Norint atsakyti į šiuos klausimus, atliktas kokybinis tyrimas Šalčininkų mieste, surinktų duomenų analizei pasitelkus Joelio S. Migdalio valstybės visuomenėje (angl. *State-in-Society*) koncepciją, valstybės nebetraktuojant kaip monolitinės organizacijos, bet veikiau priešingai – ribojamos kitų socialinių jėgų, taip pat siekiančių dominuoti visuomenėje.

⁵ Plačiau žr. Zubek V., „New Poland’s Old Dilemma: The Polish Minority of Lithuania“, *Ethnic and Racial Studies* 16 (4), 1993, p. 657–682.

⁶ Ramonaitė A. ir kt., *Tarp Rytų ir Vakarų: Lietuvos visuomenės geokultūrinės nuostatos*, Pilietinės visuomenės institutas, Vilnius: Versus aureus, 2007, p. 23.

⁷ Plačiau žr. Tamošaitis V., „Lenkiškasis rusų mazgas“, *Naujasis Židinys-Aidai* 4, 2014.

⁸ Frėjutė-Rakauskienė M. ir kt., „Etniškumo ir identiteto tyrimų kryptys socialiniuose moksluose ir jų taikymas tiriant Pietryčių Lietuvos etninius procesus“, *Etniškumo studijos* 2013 (2), p. 35.

1. Teorinis analizės pagrindas

Siekiant išsiaiškinti, ar situacija Pietryčių Lietuvoje leidžia kalbėti apie už savo teritoriją mažesnę Lietuvos valstybę, tyrime pasitelkiama J. S. Migdalio valstybės visuomenėje koncepcija. Knygoje *State in Society: studying how states and societies transform and constitute one another*⁹ autorius pabrėžia proceso svarbą. Teigiama, kad nėra vieno universalaus taisyklių rinkinio, kuris reguliuotų žmonių gyvenimus. Vyksta nuolatinės grumtynės dėl to, kas nustatys elgesio taisykles, kokią reikšmių sistemą pasirinks žmonės. Šie procesai nulemia, kaip visuomenės ir valstybės sukuria ir palaiko skirtingus kasdienio gyvenimo struktūravimo būdus, t. y. žmonių elgesį reguliuojančias taisykles, kaip apibrėžiama, kam šios yra naudingos, o kam – ne, kokie elementai vienija visuomenę, kokie ją skiria, kokios intersubjektyvios reikšmės apibrėžia žmonių santykius vienu su kitais ir jų vietą pasaulyje. Visose visuomenėse vyksta nuolatinės kovos tarp skirtingų socialinių grupių, bandančių įtvirtinti savo elgesio modelius. Valstybė nėra dominuojanti, bet priešingai – ribojama visuomenės. Ji turi dalyvauti nuolatinėse derybose su kitomis socialinėmis formacijomis, kitiems veikėjams galint bandyti transformuoti centro vykdomą politinę darbotvarkę, jai priešintis ar trukdyti¹⁰.

Remdamasis šia idėja, J. S. Migdalis siūlo naują valstybės apibrėžimą. Anot jo, valstybė yra galios laukas, apibrėžiamas smurto panaudojimo ir šio grėsmės bei formuojamas 1) nuoseklios, kontroliuojančios organizacijos apibrėžtoje teritorijoje vaizdinio, valstybę suvokiant kaip toje teritorijoje gyvenančių žmonių reprezentantą, ir 2) tikrųjų valstybės praktikų, vykdomų jos skirtingų dalių. Šie du valstybę formuojantys veiksniai gali būti persidengiantys ir stiprinantys vienas kitą arba prieštaraujantys vienas kitam ir vienas kitą griaunantys.

⁹ Migdal J. S., *State in Society: Studying how States and Societies Transform and Constitute One Another*, Cambridge University Press, 2004.

¹⁰ Bevir M., Rhodes R. A. W., *The State as Cultural Practise*, Oxford University Press, 2012, p. 98.

Paprastai vaizdinys yra vienodas daugelio valstybių atžvilgiu. Dažnu atveju mąstome apie modernią valstybę, brėžiančią dviejų tipų ribas visuomenėje – teritorines ir socialines. O praktikos apima didžiulę įvairovę veikimo būdų, kurie neturėtų būti suvokiami kaip nukrypimai, tačiau kaip savaip teisingi moraliniai kodai. Skirtingos socialinės grupės turi savus tikslus, nebūtinai sutampančius su valstybės, dėl to siekia diegti kitokias nei centro taisykles. Šitokios praktikos neutralizuoja ribą tarp valstybės ir visuomenės, kuria savitas reikšmių konfigūracijas, galinčias naikinti valstybės diegiamas teritorines ir socialines ribas.

Valstybė yra aplinkos, nuolat saistomos konflikto, dalis, kur jos pačios dalys nuolat grumiasi tarpusavyje. Valstybė siekia maksimizuoti savo autonomiją. Pasitelkdama įstatymus, simbolius, ritualus bei viešąją erdvę, ji skiepija vieną elgesio standartą visoje savo teritorijoje. Siekiama natūralizuoti valstybės idėją, įtikinti žmones, kad centro diegiamos rutinos, simboliai bei elgesio normos yra būtini jų gerovei. Moderni valstybė ne tik vykdo mikroreguliavimą, bet ir siekia tapti pirmine ir svarbiausia kolektyvinės sąmonės – „tautos identiteto“ – kūrėja.

Tačiau toje pačioje aplinkoje veikiančios kitos formalios ir neformalios socialinės grupės retai pasiduoda šiam modernios valstybės siekiui tapti vienintele dominuojančia jėga visuomenėje. Kitų socialinių grupių lyderiai taip pat siekia dominavimo ir autonomijos, o kovoja jie dėl socialinės kontrolės. Šiai užsitikrinti reikalingi trys ją leidžiantys vykdyti veiksniai: 1) paklusnumas (angl. *compliance*), kuris gali būti palaikomas sankcijomis ir bausmėmis; 2) visuomenės dalyvavimas, valstybei organizuojant specializuotas užduotis, įtraukiančias gyventojus į institucinius valstybės organizacijos komponentus, ir 3) teisėtumas, apibrėžiamas per socialinės tvarkos pripažinimą. Jei valstybė nepajėgia mobilizuoti žmogiškųjų ir materialųjų išteklių organizuodama specializuotas, į uždavinius orientuotas sistemas, funkcionuojančias esamos socialinės kontrolės ribose, ji susiduria su

dideliais sunkumais bandydama pasiūlyti perspektyvias išgyvenimo strategijas savo piliečiams. Tokiu atveju kitos socialinės formacijos, naudodamosi savo mobilizuojamais ištekliais ir užsitarnautu teisėtu, tampa pajėgios kartu pasinaudoti pačios valstybės dalimis, nuo vietinių pozicijų iki ištisu agentūrų tam, kad kurtų ir skleistų savus simbolius, įtvirtintų savo taisyklių rinkinius ir reikšmes.

Svarbu tai, kad kovos dėl dominavimo nėra vien kovos dėl aukščiausių valdžios postų. Negana to, šios kovos nevyksta vien tarp didelio masto socialinių jėgų aukščiausiuose politiniuose sluoksniuose. Dominuoti siekiama daugelyje skirtingų sričių ir lygmenų, kuriuose kiekviena valstybės dalis ne tik yra susijusi su kitomis, bet ir tampa atskiromis socialinėmis jėgomis, dažnai prieštaraujančiomis viena kitai. Siekiant suvokti šių kovų mastą reikia „dekonstruoti“ valstybę, žvelgti į skirtingus jos lygmenis, kuriuose valstybės atstovai susiduria su skirtingais iššūkiais ir sunkumais. J. S. Migdalis skiria keturis valstybės lygmenis: gatvės lygio biurokratus (angl. *street-level bureaucrats*), regioninius ir vietinius organus, centrinės institucijas (sostinę) ir aukščiausią vykdomąją valdžią. Anot autoriaus, būtent regioniniu lygmeniu sunkiausiai užtikrinama centro kontrolė, čia stipriausia vietinių žaidėjų įtaka, centrinei valdžiai dažnai nėra nesuvokiant, kad jos pačios institucijos ir į vietinius veikėjus investuojami ištekliai yra panaudojami jos pačios nenaudai.

Dėl šių priežasčių valstybės visuomenėje koncepcija leidžia mėginti paaiškinti Pietryčių Lietuvoje susiklosčiusią situaciją. Šalčininkų krašte valstybė nėra pagrindinė ir laiminti žaidėja kovojant dėl galios ir žmonių lojalumo. Vieningos valstybės vaizdinys yra ribojamas tikrųjų praktikų regione – ten gajaus ir vietinių veikėjų palaikomo Lietuvai nepalankaus tapatumo. Silpnas piliečių ryšys su valstybe leidžia iškilti alternatyviems jėgos centrums, valstybei tampant mažesnei už savo teritoriją.

J. S. Migdaliai pasiūlyta valstybės vaizdinio ir praktikų skirtis leidžia ieškoti tikrųjų priežasčių, dėl kurių gali egzistuoti valstybei ne-

palankus tapatumas. Teorija pasiūlo reikiamą – regioninį – tyrimo lygmenį. Teorinės prielaidos taip pat leidžia numatyti galimas veikėjų grupes – tai rajone veikiančios vietos valdžios ir valstybės institucijos, politinės ir visuomeninės organizacijos, nepriklausomi įtakingi veikėjai ir galimos užsienio valstybių jėgos. Pristatytas socialinės kontrolės apibrėžimas leidžia atskirti ir apibrėžti materialinių ir simbolinių išteklių, naudojamų tiek valstybės, tiek vietinių veikėjų, rinkinius. Paklusnumo aspektas leidžia klausiti, kiek skirtingi veikėjai yra pajėgūs reguliuoti administracinius ir materialinius išteklius bei paslaugas, megzti klientelistinius ryšius. Visuomenės dalyvavimas apima darbo vietų užtikrinimą, organizacijų ir būrelių tinklą, vienkartinių susibūrimo akcijų dažnumą. Be ką tik minėtų priemonių, siekiant užsitikrinti teisėtumą, svarbūs tampa simboliniai ištekliai – kuriamas (valstybę arba priešingai) palaikantis naratyvas.

Svarbu turėti omenyje, jog J. S. Migdalis savo kuriamą idealųjį modelį kildina iš besivystančių valstybių ir taiko jį Vakarų praktikoams aiškinti, o ne atvirkščiai. Anot jo, valstybė, mažesnė už savo teritoriją, – gana universalus reiškinys. Besivystančiose valstybėse pasitaikančios praktikos neretai gali būti pastebimos ir Vakaruose, tik kitokiais mastais ir formomis¹¹. Tačiau, mąstant apie Pietryčių Lietuvos gyventojų ryšį su valstybe (ar jo nebuvimą), svarbu tai, kad Lietuvos atvejis negali būti aiškinamas remiantis tik besivystančio pasaulio kategorijomis: Šalčininkų krašte veikia valstybės institucijos, galioja tie patys įstatymai, nėra fizinės regiono atskirties nuo likusios Lietuvos. Nepaisant to, Lietuvos paribio gyventojams nėra būdinga ir Vakaruose paplitusi pilietinė ryšio su valstybe samprata. Dėl kitokių istorinių ir politinių valstybės kūrimosi aplinkybių Lietuvoje pilietiškumas vis dar labiau grindžiamas įsipareigojimu tautai

---

¹¹ Hyden G., *African Politics in Comparative Perspective*, Cambridge University Press, 2006, p. 1–3.

nei politinei bendruomenei¹². Ne mažiau svarbi valstybės sienų, o kartu ir valstybinės priklausomybės kaita, apsunkinusi visuomenės ryšio su valstybe formavimosi procesus: dėl dažnai ginčijamos ir kintančios sienų prigimties čia gyvenančių žmonių tapatumui būdingas daugialypiškumas ir nepastovumas¹³, taip pat jaunoms valstybėms ir jų vis dar tradicinėms visuomenėms „uždėto“ komunizmo įtaka, kurią, praėjus pusei amžiaus, pakeitė pakloti modernios demokratijos pagrindai. Turint tai omenyje, galima daryti prielaidą, kad, siekiant suprasti Pietryčių Lietuvoje vykstančius procesus, svarbiu analizės objektu turėtų būti laikomas valstybinis tapatumas, šiame straipsnyje apibrėžiamas kaip mentalinis žmonių ryšys su valstybe, tapatinimasis su ja bei valstybinė savimonė.

2. Tyrimo metodika

Siekiant nustatyti, kaip toli Pietryčių Lietuvoje siekia centrinės valdžios galios, ir išsiaiškinti, kokie veikėjai ir jų naudojami mechanizmai trukdo valstybei diegti bendrą valstybinį tapatumą, buvo atliktas kokybinis tyrimas Šalčininkų mieste. Atliekant tyrimą buvo pasitelkta metodų trianguliacija: 1) atlikta 13 pusiau struktūruotų giluminių interviu¹⁴ ir 2) atlikta naujienų portalų ir su tyrimo objektu susijusių internetinių puslapių, vietinės spaudos, tyrimui aktualių teisės aktų, rinkimų ir socialinių bei ekonominių krašto rodiklių analizė.

Siekiant surinkti konkrečią informaciją apie galios kovų procesus, pasirinkta kalbėtis su pačiais į jas įsitraukusiais ir / ar kontekstą pažįstančiais veikėjais, šiuos atrenkant tikslinės atrankos būdu, siekiant užtikrinti atsakymų įvairovę ir išvengti vienpusiško situacijos

---

¹² Žiliukaitė R., „Parama politinei bendrijai: apie piliečių ir valstybės santykių“, Žiliukaitė R. ir kt. (sud.), *Neatrasta galia: Lietuvos pilietinės visuomenės žemėlapis*, Vilnius: Versus aureus, 2006, p. 200.

¹³ Mutanen A., „About the Notion of Identity“, *LIMES: Cultural Regionalistics*, 2010, p. 28–38.

¹⁴ Vienas interviu vidutiniškai trukdavo apie valandą / pusantros, tai priklausė nuo informanto užimtumo.

atvaizdavimo. Atlikti interviu su visų politinių jėgų – Darbo partijos, Lietuvos Respublikos liberalų sąjūdžio (toliau – LRLS), Lietuvos socialdemokratų partijos (toliau – LSDP) ir Lietuvos lenkų rinkimų akcijos – atstovais, turinčiais mandatus vietos savivaldos taryboje¹⁵. Taip pat susitikta su miesto savivaldybės administracijos atstovu¹⁶.

Atlikti interviu su dvių vietos laikraščių, „Šalčios žinios“ ir „Šalčia“, redaktorais¹⁷. Siekiant pažinti istorinį situacijos kontekstą, susitikta su dviem Aukščiausiosios Tarybos-Atkuriamojo Seimo deputatais ir atliktas interviu su buvusios Valstybinės komisijos Rytų Lietuvos problemoms nagrinėti nariu. Norint suprasti centrinės valdžios požiūrį į Pietryčių Lietuvos regioną ir išsiaiškinti, kas žinoma apie ten gyvenančią visuomenę, atlikta pora interviu su Seimo atstovais (parlamento nariu bei Švietimo, mokslo ir kultūros komiteto biuro atstovu).

Siekiant išsiaiškinti: 1) kontekstą ir vietos visuomenės santykį su Lietuva, 2) kokios jėgos, siekiančios daryti įtaką visuomenei, veikia regione ir kaip pasireiškia jų įtaka, 3) kokie mechanizmai pasitelkiami visuomenei kontroliuoti, 4) kokie ir kaip mieste veikia informaciniai kanalai bei 5) kaip funkcionuoja valdančioji partija, koks jos santykis su visuomene ir užsienio valstybių jėgomis, parengtos kokybinių interviu gairės (vėliau pritaikytos konkreitiems informantams). Atliekant interviu su valdančiosios partijos atstovais bandyta išsiaiškinti, kodėl, jų manymu, LLRA geba tokį ilgą laiką išlaikyti didžiulį visuomenės palankumą, kaip jie vertina savo rinkėjų tapatybinį dvilypumą ir kaip gali paaiškinti klausimų keliančius savo partijos ir jos lyderių veiksmus.

¹⁵ Šiuo metu savivaldybėje LLRA turi 21 vietą iš 25, Darbo partija turi du mandatus, LRLS ir LSDP – po vieną mandatą. Pastarųjų partijų atstovai sudaro opoziciją.

¹⁶ Tyrimo pradžioje numatytas susitikimas su meru atšauktas, o iš anksto paprašyti atsiųsti klausimai atiduoti administracijos atstovui, patikinusiam, kad pokalbio metu bus pristatyta oficiali savivaldybės pozicija.

¹⁷ Mėginta susisiekti su oficialaus savivaldybės informacinio puslapio www.l24.lt direktoriumi. Jis, motyvuodamas dideliu užimtumu, atsisakė susitikti, tačiau pasiūlė visus klausimus jam atsiųsti elektroniniu paštu (j juos neatsakė).

Siekiant užtikrinti informantų konfidencialumą, jie buvo anonimizuoti. Dėl nelygaus lyčių pasiskirstymo rajono savivaldybės taryboje bei administracijoje visi informantai apibrėžiami naudojant vyriškąją giminę. Interviu padalyti į tris kategorijas (pateiktos 1 lentelėje). Vietos veikėjai padalyti į poziciją ir opoziciją, tai priklauso nuo informantų atstovaujamos partijos¹⁸. Centrinės valdžios atstovai ir krašto istorijai svarbūs veikėjai, aktyviai veike politiniame / visuomeniniame šalies gyvenime nepriklausomybės atkūrimo laikotarpiu, priskirti vienai kategorijai dėl dažnai jų atsakymuose atsispindinčių abiejų pozicijų.

1 lentelė. *Informantų kategorijos*

Vietos veikėjai. Pozicija	Vietos veikėjai. Opozicija	Centrinės valdžios atstovai / krašto istorijai svarbūs veikėjai
VP1–VP3	VO1–VO5	CI1–CI5

Analizuojant lauko tyrimo metu surinktą medžiagą atkreiptas dėmesys, kad dauguma informantų – politiniai veikėjai, tad jų atsakymai vertinti atsižvelgiant į jų partinę priklausomybę ir platesnį politinį kontekstą. Turint omenyje temos jautrumą ir galimą subjektyvų informantų situacijos vertinimą, tyrimas taip pat papildytas oficialių šaltinių analize.

Buvo atlikta su tyrimo objektu susijusių interneto portalų ir vietos spaudos analizė. Naudojant kelis raktinius žodžius (asmenvardžiai, LLRA, Lietuvos lenkai, Šalčininkai, pietryčių Lietuva etc.) peržiūrėta daugiau nei 70 naujienų ir komentarų didžiausiuose Lietuvos naujienų portaluose www.delfi.lt bei www.15min.lt, parašytų 2013–2016 m. Taip pat nuo 2016 m. vasario sektas oficialus Šalčininkų rajono savivaldybės puslapis www.salcininkai.lt ir Šalčininkų

¹⁸ Abu redaktoriai priskirti prie opozicijos, nes „Šalčios“ laikraščio redaktorė taip pat yra Šalčininkų rajono savivaldybės tarybos narė, Darbo partijos atstovė. „Šalčios žinių“ redaktorius šiuo metu yra pasitraukęs iš aktyviosios politikos, tačiau taip pat yra priklausęs Šalčininkų rajono savivaldybės tarybai (iškeltas ne LLRA).

rajono savivaldybės kultūros centro puslapis www.salcininkaikultura.lt. Abiejuose portaluose skaitytos dvi puslapio versijos – lietuvių ir lenkų kalbomis. Kartu stebėtas Šalčininkų rajono savivaldybės puslapyje šalia oficialių informacinių šaltinių nurodytas naujienų portalas www.l24.lt. Be internetinių šaltinių, analizuota vietinė žiniasklaida – peržiūrėta dalis regioninių laikraščių „Šalčios žinios“ ir „Šalčia“ numerių. Skaitant laikraščius siekta nustatyti jų nešališkumą, suprasti, kokiems įvykiams mieste teikiama daugiausia dėmesio, kiek ir kokiais klausimais informuojama visuomenė.

Atlikta aktualių oficialių teisinių šaltinių analizė: peržiūrėtos Lietuvos Respublikos (toliau – LR) Tautinių mažumų įstatymo, galiojusio 1991–2010 m., nuostatos ir visi nuo to laiko teikti tautinių mažumų įstatymo projektai; perskaitytos tyrimui aktualios LR Švietimo įstatymo, LR Valstybinės kalbos įstatymo nuostatos, taip pat visi buvę ir esami Vietos ir pavardžių rašybos įstatymų projektai; išanalizuotas LR Regioninės plėtros įstatymas, 2015 m. pateiktas Pietryčių Lietuvos paramos fondo projektas bei Vyriausybės atsakas, taip pat Vyriausybės sudarytos specialios darbo grupės atliktas Vilniaus regiono integruotos teritorijų vystymo programos projektas, apimantis ir Šalčininkus. Taip pat analizuoti Lietuvos Respublikos Vyriausiosios rinkimų komisijos surinkti 1995–2015 m. vykusių savivaldybių tarybų rinkimų duomenys. Oficiali informacija apie miesto socialinius ir ekonominius rodiklius imta iš Lietuvos statistikos departamento puslapio.

3. Valstybė, mažesnė už savo teritoriją

3.1. Kokie veikėjai?

Anot J. S. Migdaliao, siekdama diegti dominuojantį pasakojimą, valstybė veikia tiek per savo institucijas, tiek sankcionuodama kitas organizacijas (verslą, nevyriausybinės organizacijas etc.). Jai oponuojantys veikėjai, grumdami dėl galios, gali pasitelkti pačios valstybės

dalis¹⁹. Dėl to, siekiant išsiaiškinti priežastis, sudariusias sąlygas valdančiajai partijai įsitvirtinti porai dešimtmečių, svarbu atskleisti jos ryšius su kitomis jėgomis, operuojančiomis to krašto visuomenėje. Būtina klausti, ar rajone yra nepriklausomų nuo partijos veikėjų ir jei taip, kodėl šių siūlomas alternatyvus pasakojimas nėra pajėgus mesti iššūkį LLRA palaikomam naratyvui²⁰. Siekiant tai išsiaiškinti, pirmoje šio skyriaus dalyje bus aptartas kitų politinių partijų (ne)buvimas rajone, antroje – nepartinių organizacijų ir struktūrų raiška.

3.1.1. Kitų politinių jėgų (ne)buvimas

Dauguma kalbintų informantų vieningai patvirtino visuomenėje plačiai pasklidusį faktą, jog šiuo metu rajono valdžiai nėra alternatyvos, ji „vienintelė partija mūsų rajone“ (VO2). Nors Šalčininkų rajone veikia beveik visų didžiųjų partijų atstovai, kitoms politinėms jėgoms įsitvirtinti kliudo ilgus metus funkcionuojantis valdančiosios partijos mechanizmas. Tačiau esminė problema kyla ne tik dėl paties mechanizmo, bet ir dėl kitų politinių jėgų tikėjimo jo absoliutumu ir neįveikiamumu. LLRA įsigalėjimo priežastys yra lygiai tiek pat priklausomos nuo kitų Lietuvos (ne)politinių jėgų veiksmų (ar jų nebuvimo) ir nuotaikų rajono atžvilgiu, kiek ir pačios valdančiosios partijos pastangų.

Savivaldybių tarybų rinkimų duomenų bei Šalčininkų rajono savivaldybės tarybų sudėčių nuo 1995 m. rinkimų analizė leidžia teigti, kad didžiųjų Lietuvos partijų veiklai pietrytiniame Lietuvos pakraštyje trūksta tęstinumo ir nuoseklumo. Šalčininkų rajono savivaldy-

¹⁹ Migdal, p. 15–23.

²⁰ Dėl ribotos apimties šiame straipsnyje svarbiausiu analizės objektu tapo politinės jėgos, siekiant išsiaiškinti, kaip ir kokiomis priemonėmis arčiausiai žmonių esanti valdžia veikia visuomenės santykį su valstybe, tapatinimasi su ja, valstybės savimone.

bės taryboje, be LLRA, mandatus yra turėjusios net 11 partijų, tačiau daugumos jų atstovai pasitraukdavo jau po poros rinkimų²¹:

Jeigu paimt [imtume] taip nuo 1995 m., tai su kiekvienais rinkimais vis keitėsi opozicija. Vis kita partija, vis kiti žmonės. <...> Nes jie aktyvuojasi tik pusmetis iki rinkimų ir viskas. O po to tris [trejus] su puse metų mes jų nematom, <...> rinkėjai jų nemato. Čia turi būti kasdieninis darbas. (VP2)

Viena vertus, ši situacija gali būti aiškinama tuo, kad daugumai jaunų ir aktyvių politikų, visuomenėje skleidžiančių alternatyvų pasakojimą, pabrėžiant buvimą vienos valstybės dalimi, mandatas rajono savivaldybės taryboje tampa laipteliu į nacionalines valdžios ar valstybės institucijas. Pavyzdžiui, LSDP atstovas atsisakė savo mandato gavęs naujas pareigas, o LRLS atstovė taryboje į Seimą kandidatavo nebe Šalčininkų-Vilniaus apygardoje. Šį faktą savo naudai išnaudoja ir valdančioji partija:

Mes gelbėtojų tų sulaukiam su kiekvienais rinkimais. <...> Neįmanoma vadovaut iš Vilniaus partijos skyriui Šalčininkuose. Tą patį mes matom dabar ir su Darbo partija. Tą patį mes matom su liberalais. Jie nemato savęs rajone. Visi žmonės, kurie ateina iš kitų partijų, jie nemato savęs rajone. Jie mato tiktai tą savo veiklą rajone kaip pagrindą tam, kad po to eit [eitų] karjeros laiptais savo partijose ir patekti [patektų] į Seimą arba tenai į valdžios struktūras. (VP2)

LLRA atstovai pabrėžia, kad jų partijoje „nėra tokio, kad vienoj kadencijoj vieni, kitoj kiti“ (VP1). Šios partijos narių rotacija savivaldybės institucijose kur kas mažesnė nei kitų politinių partijų, o vykstant kartų kaitai jauniems partijos nariams perduodama, „kad va čia taip ar kitaip, čia galima tvarkytis“ (VP2). Maža to, nors kontrolės mechanizmas funkcionuoja, negalima nuneigti, kad LLRA veiklos rajone rezultatai aiškiai matomi visuomenei. Pavyzdžiui, 2015 m. baigta tvarkyti Šalčininkų miesto centrinė aikštė, gerinta

²¹ Išimtimis laikytinos TS-LKD bei LSDP, kūrusias alternatyvą LLRA nuo pat pirmųjų rinkimų. Tačiau TS-LKD paskutinį kartą mandatą gavo tik 2000 m., o LSDP turi bent po vieną mandatą nuo 2002 m.

miesto gatvių infrastruktūra, baigtas restauruoti Jašiūnų dvaras ir pritaikytas viešiams turizmo poreikiams, renovuotos 3 Šalčininkų rajono savivaldybės švietimo ir 8 kitos savivaldybės įstaigos, kelių priežiūros ir plėtros programa vykdyta 12 seniūnijų etc.²²

Ne mažiau svarbu ir tai, kad savo sąrašuose LLRA kelia žinomus, visuomenėje gerbiamus ir įtakingus asmenis (mokytojus, gydytojus etc.), net jei šie nepriklauso partijai. Kitos politinės partijos „tiesiog nesugeba parinkti tokių įtakingų, charizmatiškų žmonių“ (VP3), o rinkėjai nebalsuoja už tuos, kurių nepažįsta²³. Valdančiosios partijos atstovai tai puikiai suvokia, o jų pačių patirtys šį teiginį patvirtina:

Nes žmonės, pavyzdžiui, pas mus šnenka: „Va, seniūnai agituoja.“ Taip, gal jie ten agituoja. Gal. Taip hipotetiškai. Bet žmonės eina kiekvieną dieną ne pas kokį liberalų atstovą, o eina pas seniūną. Eina pas savo tarybos narį, kuris yra tam kaime išrinktas. Ir jisai sprendžia problemas. Jeigu tu jam išsprendei vieną, antrą, trečią problemą, po to ateina rinkimai, tai žmonės galvoja: „Kodėl aš balsuosiu už tą, kuris tenai iš televizoriaus tiktais man gražiai kalba, o aš buvau va pas šitą žmogų ir tas žmogus man padėjo taip, čia dėl socialinių išmokų padėjo išspręst, dėl būsto padėjo išspręst, dėl kelio, dėl apšvietimo, dėl to, dėl to, dėl to.“ Ir žmonės dėl to ir balsuoja. Visada eina bendravimas. (VP2)

Tačiau neretai kitų politinių jėgų atstovai nepasilieka rajone ne tik dėl galimybės kilti karjeros laiptais, bet ir dėl jausmo, kad yra palikti kovoti su vėjo malūnais: „Ir važiuodama į kiekvieną tarybos posėdį galvoju, gal iš tikrųjų atsisakyt mandato reikia man tarybos“ (VO1). Šalčininkuose tai nebėra tik konkurencija dėl valdžios postų, tačiau rimtesnė kova dėl to, ar įmanoma to krašto visuomenėje diegti alternatyvią reikšmių sistemą. Kalbėdamas apie opozicijai kylančius

²² Plačiau žr.: Šalčininkų rajono savivaldybės mero 2015 metų veiklos ataskaita, patvirtinta Šalčininkų rajono savivaldybės tarybos 2016 m. kovo 22 d. sprendimu Nr. PR-501. Informacija apie ankstesnių metų savivaldybės projektus pateikiama rajono savivaldybės puslapyje www.salcininkai.lt.

²³ Vinogradaitė I., „Politinis atstovavimas ir partijos: žvilgsnis iš piliečio perspektyvos“, Ramonaitė A. (sud.), *Partinės demokratijos pabaiga? Politinis atstovavimas ir ideologijos*, Vilnius: Versus aureus, 2009, p. 160–187.

sunkumus VO5 teigė, kad valdančioji partija nėra vienintelė kliūtis: „Kiek matau, kiek kreipiuosi į politikus – niekam neįdomu tas regionas. Tai reiškiasi, [vadinasi], jiems ir Lietuva neįdomi. Vieninga Lietuva.“ Visų rajono opozicinių politinių jėgų atstovai teigia, kad, siekiant pokyčio Pietryčių Lietuvoje, reikia visų didžiųjų partijų bendro dėmesio ir pastangų. Tačiau „mūsų iniciatyvos yra blokuojamos pačios Lietuvos. Dėmesio yra mažai. <...> Čia iš dviejų pusių yra. Ir iš vietinių Lietuvos lenkų yra problema, Rinkimų akcijos, kad jie vat taip daro, bet ir iš didžiųjų Lietuvos partijų“ (VO5).

Kitų politinių jėgų pozicija situacijos Pietryčių Lietuvoje atžvilgiu CI2 prilyginta pasyvaus susitaikymo būviui. Anot jo, ši yra tam tikros tradicinės politikos šio krašto atžvilgiu padarinys: „Nelįsti, palikti, tegu tvarkosi patys. Čia tas lindimas arba nukomunikavimas kels gal kokią įtampą.“ Remiantis valstybės visuomenėje koncepcija, toks būvis gali būti aiškinamas politinės bazės trūkumu (angl. *lack of strong political base*), valstybei nepajėgiant keisti galios pasiskirstymo visuomenėje²⁴. Pokalbių su informantais metu iškilo šią prielaidą papildančios, galimos šį būvį paaiškinančios priežastys: nacionalinėse institucijose jaučiamas informacijos apie Pietryčių Lietuvoje vykstančius procesus trūkumas; valstybinių jėgų nenoras užsikrauti papildomų rūpesčių, veltis į sunkią kovą, gal net neduosiančią jokių rezultatų; Lenkijos diplomatinės partnerystės svarba Lietuvai. Pastaroji priežastis informantų aiškinama tuo, kad didžiųjų partijų lyderiai su lenkų tautine mažuma ir su jiems atstovaujančios partijos valdomomis teritorijomis susijusius klausimus vertina atsižvelgdami į tai, jog „čia mūsų strateginiai partneriai“, o tai reiškia, kad „kažkur reikia nuolaidas padaryti, kad kiti dalykai išsispręstų“ (CI3)²⁵.

Aptarus alternatyvių politinių jėgų raišką regione ir jų pastangas apsunkinančias aplinkybes tampa aišku, kad šiuo metu kitos partijos

²⁴ Migdal, p. 55.

²⁵ Šią nuomonę informantas pasakė svarstydamas apie 2010 m. A. Kubiliaus pateiktą Vardų ir pavardžių rašymo dokumentuose įstatymo projektą Nr. XIP-1644 (2).

nėra pajėgios įtikinti visuomenę jų siūlomą alternatyviu pasakojimu, pabrėžiant buvimą tos pačios valstybės dalimi. Todėl svarbu klausti, ar mieste / rajone yra kitų nepolitinių veikėjų, darančių įtaką visuomenės savivokai, palaikančių (arba atvirksčiai) valstybinio tapatumo egzistavimą.

3.1.2. Nepartinių veikėjų ir struktūrų raiška

Norint išsiaiškinti, kokie veikėjai siekia daryti įtaką visuomenėje gajam tapatumui, ypač svarbus vaidmuo tenka toms institucijoms ir jose dirbantiems valstybės tarnautojams, su kuriais gyventojai susiduria beveik kasdien. Šių veikėjų vaidmuo formuojant žmonių santykį su valstybe ypač svarbus, nes dažnu atveju jie ir tampa vienintele „valstybe“, su kuria susiduria paprastas rajono gyventojas, tad jos vaizdinys yra stipriai veikiamas šių susidūrimo patirčių. Dėl to, siekiant diegti bendrą tapatumą, valstybei neužtenka tik įsteigti savo institucijas. Tam ji visada pasitelkia tose institucijose dirbančius gautvės lygio biurokratus, nuo kurių priklauso, ar ir kaip bus vykdomos centro diegiamos taisyklės²⁶.

Dauguma kalbintų informantų pabrėžė seniūno instituciją ir šios priklausomybę nuo valdančiosios partijos. Seniūnas atlieka konkrečios bendruomenės atstovo pareigas, yra atsakingas už jos vidaus reikalus, tad neretai jis yra pirmasis vietos valdžios institucijos atstovas, su kuriuo susiduria tos bendruomenės nariai. Šalčininkų rajoną sudaro 13 seniūnijų, o VO4 teigimu, „visai mūsų Šalčininkų rajono, sakykim, seniūnijom, viskam vadovauja, atstovauja viena politinė struktūra, asmenys“. Tai pabrėžia ir VO3: „Seniūnai yra visi lojalūs Akcijai ir kitaip negali būti, nes kitaip jie tiesiog neturėtų to posto.“

Pagal galiojančius Lietuvos Respublikos įstatymus, seniūnai neturi nuosavo biudžeto, tad neturi teisės ir finansinių sąlygų patys tie-

---

²⁶ Migdal, p. 84–88.

siočiai spręsti vietos bendruomenių problemas²⁷. „Jie tiesiog vykdo funkcijas, kurias įpareigoja savivaldybės administracija, <...> tiesiog vykdo savo pareigas“ (VO2). LLRA atstovai teigia, jog seniūnas yra skiriamas savivaldybės administracijos direktoriaus konkurso būdu, tad nėra teisinga kalbėti apie „lojalių žmonių paskyrimą“. Tačiau pripažįstama, kad „vis tiek visi yra mūsiškiai. Jeigu ne iš karto, tai po to įstoja į partiją“ (VP3). Pavyzdžiui, buvę Šalčininkų rajono tarybos nariai, atstovavę LLRA, šiuo metu yra Akmenynės ir Eišiškių seniūnai, valdančiosios partijos valdybos narys eina Gerviškių seniūno pareigas²⁸. Kiekviena seniūnija taip pat yra padalyta į mažesnius administracinius vienetus seniūnaitijas, kurioms vadovaujantys seniūnaičiai taip pat susiję su valdančiąja partija (šiuo metu į rajono savivaldybės tarybą yra išrinkti du seniūnaičiai).

Mąstant apie šio fakto svarbą sudarant sąlygas dominuoti vienam veikėjui, svarbu turėti omenyje Pietryčių Lietuvos visuomenei būdingus bruožus. Po ilgų metų, prabėgusių dirbant su Šalčininkų rajono gyventojais, CI3 teigia, kad dauguma to krašto žmonių gana pasyvūs ir tam tikra prasme geranoriški. Anot jo, pirmaisiais nepriklausomybės metais ta visuomenė galėjo būti padalyta į kelias dalis, iš kurių nuosekliai pritariančių Lietuvos valstybingumui ir tų, griežtai pasisakančių prieš, buvo gana mažai. Likusi didelė dalis buvo apolitiška, inertiška ir orientuota į tai, kas tuo metu buvo valdžioje. Galima numanyti, kad šios šiai visuomenei būdingos ypatybės kardinaliai nepakito ir to krašto žmonės vis dar yra linkę tapatintis su ta „dauguma“, kuri tuo metu yra valdžioje arčiausiai jų. Šiandien vienintelė valdžia, vienintelė „valstybė“, kurią mato rajono žmonės, yra LLRA: „Tiesiog kartais jiems atrodo, kad viską lemia tiktais čia vietinė valdžia

²⁷ LR vietos savivaldos įstatymas, 1994 m. liepos 7 d., Nr. I-533, *Valstybės žinios*, Nr. 55-1049, 1994 07 20, Vilnius.

²⁸ Plačiau žr. Šalčininkų rajono savivaldybės tarybos puslapyje www.salcininkai.lt bei LR Vyriausiosios rinkimų komisijos puslapyje www.vrk.lt, kuriame pateikiamos kandidatų į Seimą (2004 m. rinkimų) ir kandidatų į Šalčininkų rajono savivaldybės tarybą (2000 m. kovo 19 d. rinkimų) anketos.

sėdėdama. <...> Bendro konteksto nėra, kad tai yra Lietuvos valstybės visi reikalai“ (VO3). O alternatyvos nežinanti visuomenė tampa ypač gera terpe funkcionuoti kontrolės išlaikymo mechanizmui:

Niekas neatvažiuoja. Tos pačios kitos partijos, kur baigiasi jiems rinkimai, – jie neatvažiuoja. Net tie tarybos nariai, kurie išrinkti kitų partijų. O kas ateina? Pas ką ateina malkų paprašyt? Pas seniūną. O seniūnas kokios partijos? Lenkų rinkimų akcijos. Jis nemato kitos valdžios. Ir tas pats seniūnas jam gali pasakyti prieš rinkimus: „Vat neprabalsuosi, tai ateis kiti ir neatveš tau nei malkų, nei išvalys tau kelią“ ir taip toliau. O senas žmogus, ką jam? Ir balsuoja. (VO2)

Seniūnijos nėra vienintelės valstybės institucijos, patenkančios į valdančiosios partijos įtakos zoną. VO1 teigimu, jokia savivaldybei pavaldi institucija negali funkcionuoti savarankiškai: „Negali. Pas mus visiškai negali. Nei vieno žingsnio negali padaryti. Visur. Jų struktūros vadovai yra iš jų, tie kas dirba, yra iš jų, jie sudarbinę saviškius visur, kiekviename lygmenyje.“ Išimtimi laikytinos tik tos institucijos, kurios nėra pavaldžios savivaldybei. Būtent šios įstaigos, nepriklausomos nuo rajono valdžios paramos bei įtakos, gali veikti kaip alternatyvaus tapatumo diegimo centrai: tiesiogiai Švietimo ir mokslo ministerijai (ŠMM) pavaldžios mokyklos lietuvių dėstomąja kalba, Valstybinė maisto ir veterinarijos tarnyba, Šalčininkų miškų urėdija ir keletas kitų valstybės įstaigų. Kitose valstybės institucijose, pavyzdžiui, policijoje, situacija yra priklausoma nuo valstybės paskiriamo vadovujančio asmens. Nors dėl ribotos apimties šiame straipsnyje nėra atskleidžiamos tikrosios šių institucijų įtakos visuomenėje ribos (jų nustatymas galėtų tapti atskiro tyrimo konkrečios institucijos lygmeniu pagrindu), iš interviu paaiškėjo, kad šių institucijų egzistavimas nėra palankiai vertinamas valdančiosios rajono jėgos.

Kitu veikėju, veikiančiu vietos gyventojų savimone, galėtų būti laikomos nevyriausybinės organizacijos, įtraukiančios visuomenę į tam tikras veiklas ar projektus, tampančios erdve skliti idėjoms. Šiuo metu Šalčininkų rajone veikia bent 17 nevyriausybinių orga-

nizacijų²⁹, bent 11 jaunimo organizacijų ir 9 neformalios jaunimo grupės³⁰. Tačiau informantų pasiteiravus apie kitas organizacijas, gebančias daryti įtaką visuomenei, dauguma nenurodė nieko, dar kartą pakartodami, kad vienintele įtakinga organizacija regione laikytina partija. Išskirtas tik Lietuvos lenkų sąjungos (toliau – LLS) filialas Šalčininkuose, kurio įtaka labiau kultūrinė, burianti žmones užsiimti menine veikla, puoselėti tautines tradicijas. Tačiau, informantų teigimu, šios organizacijos nariai daugeliu atvejų yra tie patys partijos atstovai, o pačiam skyriui vadovauja Šalčininkų rajono meras, kuris taip pat yra minėtos sąjungos valdybos narys³¹. Negana to, aštuntajame LLRA suvažiavime buvo patvirtinta rezoliucija dėl strateginio partijos ir LLS bendradarbiavimo³².

Būtent tai yra ypač svarbu mąstant apie priežastis, sudarančias sąlygas LLRA dominavimui. Informantų teigimu, beveik visi rajone veikiantys kultūriniai ir meniniai kolektyvai, visuomeninės, tautinės organizacijos etc. yra priklausomi nuo valdančiosios partijos: „Tik po Lenkų rinkiminės akcijos stogu. Jeigu kažko nori, tai kartu su jais. Ta prasme, mažasis brolis“ (VO2). Tuo metu kitų organizacijų, nepriklausomų nuo valdančiosios jėgos, atstovai teigia, kad savivaldybė leidžia jiems gyvuoti ir veikti, tačiau nesuteikia jokios paramos: „Kai tiktais mūsų organizacijos daro, jie netrukdo, bet ir dėmesio į juos nekreipia. O vaikams, žinai, reikia to. Jaunimui reikia tų visų paskatinimų. Pasakyt jiems „ačiū“ galų gale. Prisdėt finansišškai“ (VO1).

---

²⁹ Svarbu turėti omenyje, kad šioje duomenų bazėje turi užsiregistruoti pačios organizacijos, todėl jų skaičius iš tikrųjų gali būti didesnis. Žr. Nevyrniausybinų organizacijų informacijos ir paramos centras, NVO duomenų bazė, <<http://www.3sektorius.lt/tre-cias-sektorius/nvo-duomenu-baze/salcininku-rajonas/psl-1-20/>>, 2016 04 29.

³⁰ Šalčininkų rajono savivaldybė, Jaunimo organizacijos, <<http://salcininkai.lt/lit/Jaunimo-organizacijos/661>>, 2016 04 29.

³¹ Związek Polaków na Litwie, „O Związku: Zarząd ZPL“, <<http://zpl.lt/zarząd-zpl/>>, 2016 04 07.

³² Awpl.lt, „LLRA pavadinimas nuo šiol skambės Lietuvos lenkų rinkimų akcija – Krikščioniškų šeimų sąjunga“, Vilnius, 2015, <<http://www.awpl.lt/?p=3502&lang=lt>>, 2016 05 08.

Nepriklausomų organizacijų egzistavimas apsunkinamas tų pačių priežasčių, kaip ir kitų politinių partijų atveju. Organizacijų, gebančių atsinaujinti pritraukiant naujų narių, skaičius nėra didelis, tad, nepaisant didesnio jų aktyvumo ir matomumo visuomenėje, jų įtaka išlieka gana ribota. Negana to, daugumos organizacijų aktyvi veikla trunka tol, kol jose veiks jaunimas užauga ir / ar išvažiuoja. Ne mažiau svarbu ir tai, kad dažniausiai išvykstantys ir negrįžtantys būna tie, kurie yra baigę lietuviškas mokyklas (nepavaldžias vietas savivaldos institucijoms):

Mes ten bandėm Alumni klubą daryti Šalčininkų. Tai yra žmonės, kurie išvykę iš miesto. Bet nenori. Ypatingai lietuvių mokyklų, nes ne kartą įgarsinau tokį faktą, kad mums po lietuvių mokyklų ten darbą susirast yra beveik neįmanoma. <...> Tai jau irgi tie žmonės, kurie nenaudingi, – jie išvyksta. (VO5)

Mąstant apie kitus galimus nepolitinius veikėjus, darančius įtaką visuomenėje, tampa svarbus verslo, įdarbinančio didžiąją dalį visuomenės, vaidmuo. Tačiau ir šiuo atveju kartojasi tos pačios tendencijos. Visų pirma svarbu tai, jog dažnai Šalčininkų rajono ekonominis ir socialinis atsilikimas yra aiškinamas tuo, kad šiame regione nėra išplėtoto verslo³³. Tačiau, nors verslininkų yra mažai, dauguma jų taip pat priklauso valdančiajai partijai: „Praktiškai aš mažai žinau verslininkų, kurie nepriklauso Lenkų rinkimų akcijai. Iš tų tokių rimtesnių tų verslininkų. <...> Visų tokių garsesnių įmonių, kurios čia yra, jų vadovų, jie yra ir tarybos nariai“ (VO3). Dabartinėje savivaldybės taryboje iš 21 LLRA atstovo šeši yra aštuonių rajone veikiančių uždarytųjų akcinių bendrovių ir įmonių akcininkai ir / ar vadovai³⁴. Šis skaičius padidėja į sąrašą įtraukus partijos keliamus, tačiau neiš-

³³ Plačiau žr. Vilniaus regiono integruotos teritorijų vystymo programos projektas, 2015, Vilnius, p. 17.

³⁴ Plačiau žr. LR Vyriausioji rinkimų komisija, 2015 m. kovo 1 d. savivaldybių tarybų rinkimai, kandidatų sąrašai, Šalčininkų rajono savivaldybė, Lenkų rinkimų akcijos ir Rusų aljanso koalicija „Valdemaro Tomaševskio blokas“, <http://www.vrk.lt/statiniai/puslapiai/rinkimai/440_it/Apygardos/Apygarda7803PartijuKandidatai/Apygarda7803Partijos7724Kandidatai.html>, 2016 05 01.

renkamus kandidatus. Galima teigti, kad taip valdančioji partija kooptuoja potencialiai grėsmę įtakos monopoliui keliančius veikėjus³⁵.

Kita iš svarbiausių ir įtakingiausių institucijų rajone tebėra Bažnyčia. Ji – svarbus visuomenės tapatumo formavimo veiksnys, ypač turint omenyje šio regiono gyventojams būdingą religijos ir etniškumo tarpusavio priklausomybę³⁶. Krašto gyventojams, persikėlusiams į Lietuvą iš Baltarusijos po Antrojo pasaulinio karo SSRS vykdytos repatriacijos³⁷, religija buvo veiksnys, skiriantis juos nuo stačiatikių baltarusių. Galima numanyti, kad šis religijos vaidmuo išliko ir iki šių dienų, šiandien skiriant krašto gyventojus nuo likusios mažiau religingos visuomenės dalies. Tačiau, nepaisant valdančiosios partijos deklaruojamo palankumo ir paramos Bažnyčiai (pvz., 2009 m. Šalčininkų rajono savivaldybės taryba priėmė nutarimą rajone paskelbti Kristaus Karaliaus intronizacijos akta, t. y. perleisti rajono valdžią Dievui) ir dėl to kylančių opozicijos abejonių dėl dvasininkų nešališkumo, šios institucijos įtaka puoselėjant lenkiškumą nėra būdinga tik Pietryčių Lietuvos regionui ir neturėtų būti apmąstoma turint omenyje tik kraštą valdančios jėgos politiką. Dėl gana paprastų priežasčių Bažnyčia tampa natūraliu lenkiškumo židiniu: dvasininkų skaičius mažėja, o kunigų seminarijos Lietuvoje beveik nesulaukia kandidatų; turint omenyje tautinę rajono sudėtį, į Šalčininkų parapiją dažniausiai atsiunčiami seminarijas Lenkijoje baigę kunigai. Tautinė parapijos sudėtis ir kunigų palaikomi ryšiai užtikrina nenutrūkstančius saitus su Lenkija ir lenkiškų parapijų paramą. Mąstant apie Bažnyčios įtaką visuomenei, svarbu tai, kad jos palaikomas lenkiškas tapatumas nėra grindžiamas partijos išnaudojamais visuomenėje gajais nepasiten-

³⁵ Migdal, p. 75–79.

³⁶ Korzeniewska K., „Vietinis (*nutejszy*), lenkas, katalikas: Pietryčių Lietuvos gyventojų religinė-etninė tapatybė (tyrimas Dieveniškėse, Kernavėje ir Turgeliuose)“, *Etniškumo studijos*, 2013 (2), p. 157.

³⁷ Plačiau žr. Stravinskienė V., *Tarp gimtinės ir tėvynės: Lietuvos SSR gyventojų repatriacija į Lenkiją (1944–1947, 1955–1959 m.)*, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2011, p. 292.

kinimo ir atskirties jausmais, tačiau veikiau puoselėja kultūrinius ir tautinius parapijiečių saitus.

Apibendrinant galima teigti, kad dauguma rajone veikiančių organizacijų, verslo struktūrų ir valstybės institucijų yra pajungtos valdančiosios politinės jėgos kontrolei. Taigi partija, suvokiama kaip valstybei iššūkį metanti socialinė formacija, naudodamasi turimais administraciniais ir materialiniais ištekliais bei visuomenėje užsirtarnautu teisėtumu, tapo pajėgi pajungti pačios valstybės dalis savai reikšmių sistemai ir taisyklių rinkiniui diegti. Neretai vienintelė valdžia, su kuria susiduria rajono gyventojai (ypač nuošalesnėse kaimo vietovėse), yra LLRA atstovai. Viena vertus, valdančioji partija jau yra įrodžiusi, kad geba rūpintis rajonu ir jo žmonėmis, tačiau, kita vertus, žmonės nė nemano, kad alternatyva įmanoma. Nepriklausomų (ne)politinių veikėjų, galinčių diegti alternatyvų pasaulėvaizdį, veikla nėra stabdoma, tačiau apsunkinama – jai neskiriama pakankamai dėmesio ir paramos. Tai būdinga tiek vietos valdžiai, tiek nacionaliniu mastu veikiančioms jėgoms. Bažnyčia vis dar yra įtakinga veikėja visuomenės gyvenime, tačiau jos veikla neturėtų būti tapatinama su politinės partijos tikslais, net jei ši taip pat diegia lenkišką tapatumą.

3.2. Kokie mechanizmai?

Tyrimo naudojama valstybės visuomenėje koncepcija leidžia daryti prielaidą, kad, siekiant užsitikrinti visuomenės paklusnumą, jos dalyvavimą ir teisėtumą, socialinių formacijų (įtraukiant ir valstybę) galios kovų pagrindu tampa socialinė kontrolė. Analizuojant lauko tyrimo metu surinktus duomenis, LLRA naudojamos valdžios išlaikymo priemonės sukrito į dvi kategorijas: 1) administracinius ir materialinius pajėgumus bei 2) simbolinius išteklius. Į pirmąją kategoriją patenkančios priemonės nėra būdingos tik Šalčininkų rajonui, tačiau yra pasitelkiamos ir kitų politinių jėgų, siekiančių įsitvirtinti

kitose Lietuvos savivaldybėse³⁸. Pasitelkus šias priemones siekiama užsitikrinti visuomenės paklusnumą, palaikant jį sankcijomis ir bausmėmis, bei įtraukti visuomenę į institucijų, funkcionuojančių pagal partijos sukurtą socialinę tvarką, veiklą, taip paverčiant visuomenę priklausoma nuo funkcionuojančio partinio aparato. Antroji priemonių kategorija gali būti laikoma išskirtinai šiam kraštui būdingu įrankiu, naudojantis to krašto visuomenės savitumu bei įtikinant ją laikytis siūlomo tapatinimosi objekto ir kolektyvinės tapatybės.

3.2.1. Administracinis ir materialinis pajėgumas

Teiraujantis apie priemones, leidžiančias LLRA išsilaikyti valdžioje, CI3 teigė, jog, sovietmečiu buvę sistemos įkaltais, Šalčininkų krašto žmonės, net ir atkūrus nepriklausomybę, liko priklausomi nuo vietos valdžios aparato. Daugumos informantų teigimu, to priežastys turėtų būti kildinamos iš sunkios Šalčininkų rajono socioekonominės būklės: „Iš *biednumo* [neturto] viskas kyla. Pasižiūrėkim Visaginas – visai kita situacija. Dėl ko? Nes žmonės labiau išsilavinę. Pas mus iš *biednumo* žmones lengva valdyt, o ir kaip instrumentais naudotis jie puikiausiai moka“ (VO5).

Informantų teigimu, būtent prastos gyvenimo sąlygos, dideli nedarbo rodikliai ir menkas daugumos gyventojų išsilavinimas paverčia juos puikiais „politiniais įrankiais“³⁹. Vos galą su galu suduriant

³⁸ Greičiūtė M. ir kt., „Ar valstybė mažesnė už savo teritoriją? Lietuvos valstybės (ne) galios žemėlapis“, projekto „Mokslo pieva“ ataskaita, Vilnius, 2015, <http://mokslopieva.lt/wp-content/uploads/2016/01/2015_ataskaita_Valstybe_fin.pdf>, 2016 03 24, p. 13–26.

³⁹ 2014 m. duomenimis, nedarbo lygis Šalčininkų rajone siekė 11,5 proc. (šalies vidurkis – 9,5 proc.). Vidutinis mėnesinis *bruto* darbo užmokestis yra vienas mažiausių Lietuvoje (2015 m. pirmą ketvirtį siekė 492,4 euro, Lietuvoje – 699 eurus). Socialinės pašalpos gavėjų Šalčininkų rajone (8,5 proc.) yra daugiau nei vidutiniškai Lietuvoje (4,2 proc.). Žr.: Vilniaus regiono integruotos teritorijų vystymo programos projektas, 2015, Vilnius, p. 5–10; Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija, *Lietuvos socialinis žemėlapis*, Vilnius. <<http://www.socialiniszemelapis.lt/index.php?536244249>>, 2016 05 07.

visuomenės dalis tampa politinių manipuliacijų objektu ir „pagal Maslow piramidę jinai yra perkama nuo pamatinių dalykų“ (CI1):

Toks yra pilietis ir jis rinkimų metu yra rankinis rinkėjas, nes jiems seniūnas pasakys: „Vat neprabalsuosi, pašalpos negausi kitą kartą.“ Jam svarbiausia gyvenime pašalpa yra. Vyno nupirkt. O dar kai gaus tau vyno. Butelį kai pastatys už eurą. *Voilà.* (VO2)

Sunkios gyvenimo sąlygos tampa rinkėjų balsų garantu. Pastarųjų savivaldybių tarybų rinkimų duomenys rodo, jog beveik ketvirtadalį balsų LLRA gavo jau išankstinio balsavimo metu (2 760 iš 13 660 balsų)⁴⁰, o VO1 prisiminimas leidžia nurodyti galimą priežastį, paaiškinančią tokią didelį rinkėjų aktyvumą: „Tai tokių klausimų įeinant į namus sulaukdavom: *Nu ne ponimaju, každij ras prijedite vsio sami zapolnite, o sevodnia samamu skazali golosovat.*“⁴¹

pozicijos atstovas VP3 šią situaciją aiškina geru komisijos darbu, atsakingai sužiūrint rinkėjų sąrašus ir iš anksto informuojant žmones apie atvyksiančius stebėtojus. Vertindamas socioekonominę rajono padėtį jis teigė, kad savivaldybė daro viską, ką gali, tačiau žmonės „nenori dirbti, važinėti, geriau gauti socpašalpą ir viskas“. Susidariusi padėtis apibūdinama kaip dviguba problema, viena vertus, esant dideliems nedarbo rodikliams, kita vertus, trūkstant norinčiųjų dirbti. Opozicijos atstovo VO5 nuomone, ši būklė yra naudinga valdančiajai partijai, todėl yra skatinama jų pačių. To būtų galima tikėtis, turint omenyje tai, kad naujas kapitalas kartu reikštų ir naujas idėjas, o tai galėtų apsinkinti vietos valdžios kontrolės mechanizmo funkcionavimą⁴². Tačiau, anot VP3, savivaldybės administracija jau ne vienerius metus siekia pritraukti centro ir investuotojų dėmesį (kreiptasi

⁴⁰ LR Vyriausioji rinkimų komisija, 2015 m. kovo 1 d. Lietuvos Respublikos savivaldybių tarybų rinkimai, balsavimo rezultatai savivaldybėse, Šalčininkų rajono (Nr. 43) savivaldybė, <http://www.2013.vrk.lt/2015_savivaldybiu_tarybu_rinkimai/output_lt/rezultatai_daugiamand_apygardose/apygardos_rezultatai7803.html>, 2016 04 29.

⁴¹ „Nesuprantu, kiekvieną kartą, kai atvažiuojate, patys viską užpildote, o šiandien pačiam liepėte balsuoti“ – aut. vertimas.

⁴² Migdal, p. 103–110.

dėl laisvosios ekonominės zonos, sukurti bendrieji didžiųjų rajono miestų planai etc.), tačiau šis labiau krypsta į kitus rajonus.

Pašalpos ir pensijos nėra vienintelė priklausomybės forma. Ne mažiau svarbu ir tai, kad savivaldybė išlieka viena svarbiausių darbo vietų kūrėjų rajone. Būtent ši administracinė priemonė tampa ypač galingu kontrolės įrankiu:

Suprantat, ir žmonės, kurie, pavyzdžiui, dirba savivaldybės struktūrose ar jo giminė dirba struktūrose, jie nelabai aktyviai dalyvauja politikoje, kadangi jie sako, yra grėsmė, kad išleis iš darbo ar dar kažkokios pasekmės bus. (VO2)

Tai leidžia suprasti, kodėl „nelojalių pas mus nėra Akcijai žmonių“ (VO3). Visuomenės priklausomybė nuo savivaldybės kontroliuojamos darbo vietų pasiūlos tampa įrankiu, leidžiančiu vykdyti platesnio masto visų savivaldybei pavaldžių ar su ja susijusių valstybės įstaigų, verslo įmonių, bendruomenių bei organizacijų kontrolę, jau aptartą praėjusioje dalyje.

Mąstant apie vietos valdžios kontroliuojamus materialinius ir administracinius išteklius, tampa svarbi ir informacijos kontrolė. Kituose Lietuvos rajonuose yra atvejų, kai, siekiant užsitikrinti dominavimą savivaldybėje, vietinė žiniasklaida imama kontroliuoti valdančiosios politinės jėgos. Žmonės pasiekia naujienos tik apie savivaldybės veiklą, o opozicinės jėgos kritikuojamos arba apskritai pamiršamos⁴³. Tačiau nė vienas Šalčininkų mieste leidžiamas rajono laikraštis nėra priklausomas nuo valdančiosios partijos. Viena vertus, tai galima aiškinti tuo, kad Šalčininkų rajone laikraščių skaitomumas nėra didelis, o vietinė valdžia jau yra įsitvirtinusi tiek, kad alternatyvūs informacijos šaltiniai, spausdinantys naujienas ir apie kitas politines jėgas, nebelaikomi grėsme. Pavyzdžiui, „Šalčios žiniuose“ retai analizuojamos politinės temos, dažniau aptariamoms kasdienės, vietos gyventojams aktualios žemės ūkio ir pan. naujienos. Svarbu ir tai, jog abiejuose laikraščiuose dažniausiai spausdinami užsakomieji

⁴³ Greičiūtė et al., p. 13.

straipsniai, o juos gali teikti visi norintieji. Kita vertus, savivaldybė informacijos sklaidai taip pat pasitelkia lenkų kalba leidžiamus laikraščius „Tygodnik Wileńszczyzny“ bei „Kurier Wileński“⁴⁴, o tuo metu vietos redaktoriai teigia susiduriantys su sunkumais:

Jie su mumis, tiesą pasakyt, nelabai bendrauja. <...> Prieš rinkimus viskas gerai, mes bendrausim, jūs tik padėkit mums, taip toliau. Ateina rinkimai – viskas. Tylu, ramu. Net kartais ir mūsų žurnalistai prašo ten informacijos suteikt. Nereaguoja. Kaip mūsų nėra. (VO2)

Savivaldybė taip pat naudojami internetiniais informavimo šaltiniais. Vienas jų – oficialus savivaldybės tinklalapis, turintis tris puslapio versijas skirtingomis kalbomis (lietuvių, lenkų ir anglų). Skaitant šį puslapį pasirodė, kad lenkiškoji jo versija atnaujinama daug rečiau nei lietuviškoji, o kai kurios naujienos tiesiog pasimeta (pvz., balandžio mėnesį lietuviškoje puslapio versijoje buvo įdėtos 63 naujienos, o lenkiškoje puslapio versijoje tik 13. Ta pati tendencija buvo matyti ir kovo bei vasario mėnesiais). Šalia oficialaus savivaldybės tinklalapio nurodytas ir naujienų portalas www.l24.lt, tačiau savivaldybėje pasiteiravus, kodėl rajono naujienų sklaidai pasirinktas būtent šis portalas, atsakyta, jog tai veikia partijos tinklalapis.

Turint omenyje, kad didžioji dalis Šalčininkų rajono žmonių gyvena kaimo vietovėse, informacija juos dažniau pasiekia spausdinto žodžio (ar tiesiog „iš lūpų į lūpas“) pavidalu. Dėl to tampa svarbus savivaldybės keletą kartų per metus leidžiamas informacinis biuletenis, kuriame pristatomi visi vietos valdžios nuveikti darbai. Tačiau, opozicijos atstovų teigimu, informacija juose pateikiama gana vienašališkai:

Jie niekada į savo biuletenį neįdeda informacijos, kad ten kažkoks socialdemokratas kažką, pavyzdžiui, nuveikė Šalčininkų rajone, arba kad ten

---

⁴⁴ Daugiau informacijos apie oficialius savivaldybės viešinimo puslapius pateikta savivaldybės puslapyje www.salcininkai.lt Du iš keturių UAB „Rejpsa“, kuriai priklauso laikraštis „Tygodnik Wileńszczyzny“, akcininkų yra partijos LLRA atstovai Seime. Žr. Transparency International Lietuvos skyrius, Žiniasklaidos priemonių savininkai, S.T.I.R.NA.info, <<http://stirna.info/media/tygodnik-wilenszczyzny>>, 2016 04 29.

konservatoriai kažką suorganizavo. Tai yra savivaldybės veikla nušviečiama. O savivaldybės veikla tai kieno jina? Tai vat taip, tai taip ir tos valdžios veikla. (VO3)

Didžioji dalis visuomenės, ypač gyvenantieji toliau nuo rajono centro esančiose gyvenvietėse, neretai apie kitų partijų veiklą nežino nieko. Tad nėra keista, jog tarp gyventojų įsivyrąja nuomonė, kad vienintelė ką nors dėl jų daranti partija yra LLRA. Rajono valdžios veiklos rezultatai yra gana aiškiai matomi, o jau praeitoje dalyje buvo kalbėta apie tai, kad arčiausiai žmonių esantys valstybės tarnautojai, į kuriuos susidūrus su sunkumais kreipiamasi pirmiausia, yra tos pačios partijos atstovai. Apie kitas rajone veikiančias partijas dažniausiai sužinoma tik artėjant rinkimams. Šitokia situacija tampa ypač palanki skleisti idėjoms, apie kurias bus kalbama kitoje dalyje.

3.2.2. *Simboliniai ištekliai*

Sunki socioekonominė rajono gyventojų padėtis yra ne mažiau svarbi ir valdančiosios partijos pasitelkiamų simbolinių išteklių veiksmingumui. Sunkiai gyvenantys, mažiau išsilavinę žmonės yra lengviau paveikiami bei įtikinami, greičiau užvaldomi baimių bei pykčio, o partija tampa pajėgi sukurti kultūrinius rėmus, kuriuose apsibrėžia save ir savo reikalavimus. Šalčininkų rajone visuomenei konsoliduoti naudojami simboliniai ištekliai yra grindžiami dviem joje tvyrančiais jausmais: 1) tautiškumu bei 2) sovietine nostalgija.

Prieš pereinant prie konkrečių simbolinių visuomenės kontrolės priemonių analizės, pravartu atkreipti dėmesį į K. Korzeniewskos pasiūlytą etninės-religinės tapatybės, šio krašto gyventojus suvokiant labiau kaip vietinius (*tuteišius*), nei lenkus ar lietuvius, ir modernios tautinės tapatybės, kuri apibrėžiama kaip žmonių pasirinkimas save priskirti vienai ar kitai tautinei kultūrai, skirtį⁴⁵. Jau ankstesnėse dalyse ne kartą suabejota Pietryčių Lietuvoje diegiamu lenkiškumu.

⁴⁵ Korzeniewska, p. 149–178.

Šalčininkų rajono gyventojai patys suvokia savo kitoniškumą, jie save laiko lenkais, net jei šiai jausenai neranda jokio konkretaus pagrindimo: „Mes lenkai. Mes tiesiog, mes lenkai. <...> Su lenkiškumu tai per tą, kad mes esam lenkai ir viskas“ (VO3). Prielaida, kad noras tapatintis su viena ar kita valstybe turėtų būti laikomas gana sąmoningu pasirinkimu, leidžia teigti, kad, net ir pasižymėdami savita, tik tam regionui būdinga kultūra, dauguma Šalčininkų rajono gyventojų renkasi lenkišką tautinį tapatumą. Tačiau pastaraisiais dešimtmečiais vykusio tapatybinė to krašto visuomenės kaita leidžia teigti, kad taip buvo ne visada.

Siekiant suvokti Pietryčių Lietuvoje vykstančius procesus, svarbus tampa šio krašto istorinis kontekstas, lėmęs Pietryčių Lietuvos atskirtį ir davęs pradžią šių dienų situacijai. Po Antrojo pasaulinio karo Pietryčių Lietuvoje vykę demografiniai pokyčiai, paskatinti Sovietų Sąjungos vykdytos repatriacijos, lėmė, kad dauguma Šalčininkų krašto lenkų tautybės gyventojų repatriavo į Lenkiją, o į jų vietą buvo atkeliami katalikiškų Baltarusijos žemių gyventojai (ribojant lietuvių atvykimą)⁴⁶. Priešingai nei iki okupacijos Pietryčių Lietuvoje gyvenę lenkai, jų tautiečiai iš Baltarusijos jau buvo perėmę sovietinį mentalitetą, tad laikui bėgant jų lenkiškumas transformavosi⁴⁷ – jie ėmė tapatintis su ta visuomenės dalimi, kuri naujoje valstybėje sudarė daugumą:

Galbūt seniau nebuvo madinga, taip kabutėse, nebuvo madinga mūsų kraštuose būti lietuviu ar lenku. Tai buvo toks, galbūt, sakysim, buvo madinga būti rusu. Tarybiniais laikais tai buvo, tai reikėsi, kad esi toks pilnavertis rajono gyventojas, jeigu esi rusas. O jeigu esi lietuvis ar lenkas, tai, būdavo, tokie kažkokie kitokie jie yra. (VO4)

Praeitame poskyryje aptartas šio krašto visuomenei būdingas bruožas tapatintis su ta valdžia, kuri tuo metu yra arčiausiai jos, lei-

⁴⁶ Plačiau žr. Stravinskienė V., *Tarp gimtinės ir tėvynės: Lietuvos SSR gyventojų repatriacija į Lenkiją (1944–1947, 1955–1959 m.)*, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2011, p. 292.

⁴⁷ Zubek, p. 658.

džia suprasti rajono gyventojų „gręžimąsi“ į Lietuvą, kai, atkūrus nepriklausomybę, pasikeitė valstybingumo centras. Sugriuvus senajai socialinei tvarkai ir pradėjus diegti naują reikšmių sistemą, didžioji dalis rajono gyventojų buvo priversti iš naujo apsispręsti, kas jie yra, su kokia valstybe save sieja. Tačiau, nepaisant išskirtinio centrinės valdžios dėmesio ir jos apraiškų rajone, būtent Pietryčių Lietuva tapo bandymų autonomizuoti dalį Lietuvos teritorijos židiniu.

To meto įvykiai pasėjo pirmąją abipusio nepasitikėjimo sėklą tarp pietrytinių rajonų visuomenės ir ką tik atsikūrusios Lietuvos valstybės. Nors, anot informantų, autonomijos idėjos neperžengė rajono nomenklatūros ribų, o pati lenkų tautinė mažuma nesudarė vieningos grupės⁴⁸, centrinė valdžia jau buvo įtikėjusi antivalstybiškos visuomenės vaizdiniu, paskatinusiu imtis atitinkamų veiksmų krašto gyventojų atžvilgiu, – paleistos Šalčininkų ir Vilniaus rajonų tarybos ir įvestas tiesioginis šių rajonų valdymas. Pastarieji veiksmai, tuo metu ypač populiarius naratyvas, to krašto gyventojus laikant nutautėjusiais lietuviais, bei palaipsnis valstybės pasitraukimas, nusišalinant nuo su rajonu susijusių reikalų, žmonių sąmonėje sukūrė nesirūpinančios ir engiančios valstybės vaizdinį. Anot CH1, tuo metu „Lietuva nieko nedarė, kad jie pasijustų Lietuvos Respublikos piliečiais. Valstybė nieko neprisidėjo prie jų savimonės auginimo“. O „kitokia“, savęs ieškanti visuomenė, siekianti iš naujo atrasti tapatinimosi objektą, tapo terpe įsitvirtinti tautiniu pagrindu susikūrusiai politinei jėgai, pasiūliusiai žmonėms, kuo būti.

To krašto gyventojai vis dar kalbėjo savita kalba, pasižymėjo savita kultūra ir tradicijomis, tačiau dabar jų savitumas turėjo paaiškinimą, grįstą priklausomybe kitai tautai. Visuomenėje egzistuojantys kitoniškumo jausmai bei užgimęs abipusis nepasitikėjimas tarp valstybės ir to krašto visuomenės leido partijai įvardyti priešą, kurio

---

⁴⁸ Popovski V., *National Minorities and Citizenship Rights in Lithuania, 1988–93*, Palgrave, 2000, p. 111.

buvimas dar labiau konsolidavo bendruomenę: „Jis tą priešą aiškiai identifikavo: „Tie, kurie jumis nesirūpino. Lietuviai. Lietuva“ (VO5).

Lenkija žmonių sąmonėje imta suvokti kaip „didesnė valstybė, galbūt įtakingesnė nei Lietuva“ (VO3), kuri tapo jų teisių gynėja. Tačiau šios valstybės parama ir palaikymas buvo ir vis dar yra įmanomas tik tada, kai esi tos tautos dalis: „Lenkija gina čia gyvenančių lenkų, būtent lenkų, teises visas“ (VO3). Negana to, Lenkija vis dar suvokiama kaip ekonomiškai stipresnė valstybė, užtikrinanti geresnes sąlygas savo gyventojams nei Lietuva. Tai leidžia numanyti, kad gretimos valstybės pirmumas santykiyje su Lietuva tapo ir iki šių dienų yra ypač svarbus visuomenės tapatinimosi su viena ar kita valstybe veiksnys.

Prie to tik prisideda didžiuliai Lenkijos paramos srautai, skiriami Pietryčių Lietuvai. Informantų klausiant, kaip rajone reiškiasi Lenkijos įtaka, VO5 išsyk atsakė, kad visų pirma tai – finansinė parama. Didžiausias bendradarbiavimas su gretima valstybe vyksta švietimo, kultūros ir meno srityse: moksleiviams užtikrinamos galimybės išvykti į Lenkiją, mokykloms padedama įsigyti naujesnio inventoriaus, jau baigusiems jaunuoliams užtikrinamos galimybės studijuoti Lenkijoje. Švietimo įtaka formuojant jauno žmogaus asmenybę nenuneigiama, tačiau Lenkijos parama šioje srityje svarbi ne tik dėl švietimo įstaigose palaikomo tautinio tapatumo. VO4 teigimu, būtent finansinė Lenkijos parama taip pat padeda žmonės apsispręsti, su kuo šie nori save sieti:

Esu daug mažes darželių, kur, sakykim, viena grupė yra aprūpinta labai gražiais žaislais, informacinėmis priemonėmis, o kita grupė siekia kuklesnėmis žymiai sąlygomis, nes jie negauna tos paramos. Ir kartais per tokius dalykus duoda žmonėms abejojančioms nuorodą. Sako, jeigu nori, kad tavo vaikas būtų viskuo aprūpintas, o jeigu nori, kad būtų kaip visi, eik į kitą pusę. Supratot mintį? (VO4)

Tačiau atrodo, kad visuomenės akyse Lenkijos vaidmuo tuo ir pasibaigia. Anot VP2, „apie politiką, apie kitus dalykus faktiškai iš

Lenkijos neateina nieko. <...> Vaikai dar mokykloje yra supažindinami su Lenkijos istorija ir kultūra“, tačiau visuomenė nėra supažindinama su kilmės valstybės „dabartim“. Dauguma pasienio regiono gyventojų nežino (ir neretai net neturi galimybių sužinoti), kas vyksta gretimoje valstybėje, kokiomis nuotaikomis gyvena jos visuomenė.

Dėl šių priežasčių, mąstydamas apie šios visuomenės lenkiškumą, VO5 vartoja partinės tautybės terminą, šios egzistavimą grįsdamas abipuse nauda. Valdančioji partija, siūlydama ir palaikydama tautiškumo naratyvą, užsitikrina rinkėjų palaikymą, o visuomenė užpildo po Sovietų Sąjungos žlugimo kilusį tuštumo jausmą, suradusi naują tapatinimosi objektą. Visuomenės, kuri jaučiasi pamiršta ir užguita valstybės, savivokoje jos vietą nesunkiai užima tolima, tačiau savo tautiečiais besirūpinanti Lenkija.

Vienu svarbiausių įrankių, kurstant šiuos atskirties jausmus ir norą išlikti kitos valstybės globojamiems (o kartu išlikti valdžioje), tampa vietinių veikėjų palaikomas „saviškių“ naratyvas. Šio pagrindu tampa idėja, kad šio krašto žmonėmis gali pasirūpinti tik tie, kurie supranta jų kitoniškumą ir netgi dar daugiau – yra tos pačios bendruomenės nariai: „Čia mes esam saviškiais, mes jus pažįstam, mes žinome jūsų problemas, <...> mes visi čia esam susieti tautiniu tuo ryšiu“ (VO3). Galiausiai atskirties ir kitoniškumo jausmų paskatintas, šis naratyvas ima pats juos gilinti:

Aš visą gyvenimą esu kitokia, nors aš esu gimusi čia, aš esu augusi ir esu tikra šalčininkietė ir Šalčininkų rajono gyventoja. Vis vien jie manęs sava nelaiko. Irgi vat tau papasakosiu iš patirties. Vieną kartą, žinai, einu gatve prieš rinkimus ir moteris pribėga, sako: „*Pani, pani, glosuite za svoich.*“ – „*A kto to svoje?*“ – „*Polecy*“.⁴⁹ (VO1)

Visuomenėje, kuri jaučiasi pamiršta valstybės ir jai nereikalinga, gana greitai ir lengvai įsitvirtina idėjos, kad net ir tokia parama kaip pensijos ar pašalpos yra skiriama ne Lietuvos, tačiau priklauso nuo vietos valdžios ar veikiau yra skiriama jų kilmės valstybės. Taigi

⁴⁹ „Ponia, ponia, balsuokite už savus.“ – „O kas tie savi?“ – „Lenkai“ – aut. vertimas.

pačios valstybės savivaldybei teikiami ištekliai yra panaudojami tos valstybės nenaudai:

Yra tokių atvejų, kad gyventojams informuojama netgi, tokiems vyresnio amžiaus, kad pensijos yra mokamos ne iš Lietuvos biudžeto, o iš kaimyninės valstybės ir taip toliau. Žmonės iš tikrųjų pagalvoja, kad ateis kita Lietuvos politinė valdžia į rajoną ir tikrai žmonės negaus pensijų, nes kad jisai lenkas yra ar dar kas nors yra. (VO4)

Pastaroji citata atskleidžia rajone ypač gają baimę, apie kurią užsiminė ne vienas informantas, – baimę, kad „ateis lietuviai, atims viską“ (VO2). Žmonės įtikinami, kad jei jie nebalsuos „už savus“, nepalaikys partijos, ginančios jų teises ir leidžiančios jiems puoselėti savo kalbą ir tradicijas, į valdžią ateis kitos, „lietuviškos“ partijos. O tuomet „išnyks kalba, išnyks mokyklos, čia ateis lietuviai, viską panaikins“ (VO4).

Visi šie jausmai tik dar labiau sustiprinami nuolat prabylant apie tautinių mažumų teisių pažeidimus, neišpildomus pažadus ir reikalavimus. Tiek pozicijos, tiek opozicijos atstovai teigia, jog prieš kiekvienus rinkimus iškeliama asmenvardžių ir vietovardžių rašybos, švietimo ir kiti klausimai yra dirbtinai sukurtos problemos. Skiriasi tik tai, kas dėl to kaltinamas. Anot CI4, vietoj LLRA galėjo iškilti bet kuri kita politinė jėga, ėmusi atstovauti šioms lenkų tautinės mažumos teisėms. Anot VO2, šios problemos sudaro sąlygas visoms politinėms jėgoms tapti vienos ar kitos pusės teisių gynėjomis. Tačiau Šalčininkų rajone priešui laikoma valstybė: „Taip išėjo, kad va Lietuvoj vis dėlto yra kažkaip negerai su nacionalinėm mažumom. <...> Vat neleidžia, matot, kokie blogiečiai“ (VO2).

Nors Lenkija yra demokratinė valstybė, strateginė Lietuvos partnerė ir daugeliu atvejų šių valstybių pozicijos sutampa, Lenkijos veiksnybės Pietryčių Lietuvos visuomenėje išvirsta į tai, kad šio krašto žmonės pirmiausia tapatinasi būtent su ja, o ne su Lietuva. Jei šis jausmas būtų grįstas tik kilmės valstybės faktu, šis nebūtų nepalankus Lietuvai. Tačiau Šalčininkų rajone lenkiškumas puoselėjamas prieš-

priešinant jį Lietuvai, atskiriant „savus“ nuo kitų tautybių piliečius apleidusios ir ujančios valstybės. Ši problema darosi dar opesnė dėl to, kad visuomenėje gajus nepasitenkinimas ir pyktis yra kurstomas ir palaikomas išnaudojant to krašto visuomenėje ypač gyvą nostalgiją sovietmečiui ir niekur neišnykusį sovietinį žmonių mentalitetą:

Vidurinė mokykla buvo Sniadeckio dabartinė. Jinai buvo vienintelė Šalčininkuose ir [joje] mokinosi trijų tautybių mokiniai. Sakykim, lietuvių klasė, lenkų ir rusų. Ir, sakykim, mano klasėj lietuvių buvo 7 mokiniai, lenkų klasė irgi panašiai – 7/6 mokiniai, o rusų trys po 30. Bet gavosi [išėjo] taip, kada iškovojom nepriklausomybę, <...> visi tie asmenys, kurie mokinosi tose trijose po 30 mokinių rusų klasėse, iš jų 80 proc. tapo, save pradėjo deklaruoti, kaip sakant, lenkų tautybės. Gal jis ir iš tikrųjų yra, bet <...> jisai ir mokslus praėjęs ir ta vis tiek vidinė dvasia tokia išlikus, galbūt daugiau polinkis į rusų kalbą, į tą rusišką kultūrą. (VO4)

Turint tai omenyje, nenuostabu, kad, kalbėdamas apie Šalčininkų rajono visuomenę, VO5 teigė, jog „lenkų rinkėjas mūsų irgi specifinis. Jisai irgi labai panašus į rusų rinkėją“. Negana to, daugelio informantų tvirtinimu, nors Lenkija yra daugelio rajono gyventojų kilmės valstybė, kitų gretimų Rytų valstybių įtaka rajone kur kas didesnė. Anot VO1, šio krašto gyventojams „Rusija kaip, žinok, medum tepta. Tas pats kaip Baltarusija, pažiūrėk, vos ne meldžiasi tam, kad Lukašenka ten žinai, vos ne Dievas ir tėvas ir viskas trijuose asmenyse“.

Tačiau, mąstydami apie Baltarusijos veiksnį, informantai teigė, kad ji rajone neturi politinės įtakos. Visuomenės santykis su šia valstybe veikiau grindžiamas gausiais giminystės ryšiais ir kultūriniumi panašumu:

Vat paskutines imam Užgavėnes, pavyzdžiui. Žmonės susirinko, čia mūsų vietos meno kolektyvai pasirodė, ten atvažiuo iš Kėdainių, iš Vilniaus ten buvo, iš Lenkijos. Ir žmonės ten taip paklauso to koncerto. Bet kai atvažiuoja Baltarusijos kolektyvai, – vat čia tai būna toks jau, toks kažkoks, lygtais va čia tai mūsų kultūra yra. (VO3)

Turint omenyje, kad Šalčininkai – pasienio regionas, šio krašto žmonių panašumas į kitoje sienos pusėje gyvenančius baltarusius ne-

turėtų stebinti. Ypač atsižvelgiant į jau aptartas istorines aplinkybes. Tačiau svarbu tai, kad Baltarusijai jaučiamas prielankumas pasireiškia ir teigiamu nedemokratinio režimo vertinimu: „Girdėjau iš Šalčininkų žmonių: ten, sako, tvarka. Vat žodis vienas – tvarka yra. Kaip čia galima suprasti? Tai reiškia, kad nėra betvarkės. Ir jeigu žmonės sako, kad ten tvarka, tai reiškia, jie maždaug galvoja, kad čia pas mus ne tvarka“ (VO2). Įsitikinimas, kad padėtis Lietuvoje yra prasčiau, palaikomas ne tik žmonių išvykų į Baltarusiją ir pagausėjusių baltarusių srautų į Lietuvą, bet ir krašte dominuojančios Baltarusijos televizijos: „Man laikraštį kiek skambino žmonės ir prašo, kad mes skelbtume Baltarusijos kanalų programas. Jiems tai yra aktualu, jie nori tai žiūrėti, jie pripratę“ (VO3).

Tą patį galima pasakyti ir apie Rusijos transliuotojus. Jau minėta, kad Šalčininkų rajono gyventojai rusišką televiziją, radiją ir spaudą renkasi daug dažniau nei lietuvišką ar lenkišką produkciją. Dauguma informantų šį faktą aiškina pripratimu, tačiau ne mažiau svarbu ir tai, kad dažnai alternatyvūs transliuotojai pasienio regiono nėra nepasiekiami. Būtent tai ir tampa pagrindiniu Rusijos įtakos sklaidos kanalu. Šalčininkų visuomenė yra įkalinta informaciniame vakuume, tad ir ją supančią aplinką vertina didžiosios kaimynės pasiūlytomis kategorijomis:

Jų suformuota tokia samprata yra ir apie visą Europą, ir apie Lietuvą <...> tų kaimyninių šalių informacinių sistemų. <...> Lietuvos politikai yra labai antirusiški, <...> mes esam kažkokie fašistai, <...> norim panaikinti ten, sakykim, ir kitų tautybių [žmones] išvaryti iš Lietuvos. (VO4)

Šiame kontekste LLRA atsiduria „visiškoj komplikuotoj prieštaringojo situacijoj. Dažnu atveju [ji] tampa iš esmės Kremliaus propagandos įrankiu“ (CI2). Valdančiosios jėgos atstovai pripažįsta šio krašto visuomenės savitumą, prielankumą rytinėms kaimynėms ir vis dar jaučiamą sovietinę nostalgiją. Anot jų, pastarųjų metų LLRA lyderių veiksmai sudarant koaliciją su Rusų aljansu, viešai segint Georgijaus juostelę ir pan. nebuvo tik bandymas perimti rusų tautinės

mažumos balsus, tačiau taip pat teigiamai veikia didžiumą jų tradicinių rinkėjų: „Ne tai, kad rusų. Labai daug lenkų žiūri rusiškus kanalus <...> ir tam, kad pasiekti [pasiektų] tą auditoriją, čia yra paprasčiausias marketingo ėjimas“ (VP2). Kalbinti LLRA atstovai kritiškai vertina minėtus partijos lyderių veiksmus, tačiau suprantama, kad „daugelis žmonių gyvena visiškai kitoje [rusiškoje] informacinėje erdvėje“ (VP2). O tai reiškia, jog prorusiškų nuotaikų palaikymas užtikrina bene lengviausią priėjimą prie teigiamai Rusijos atžvilgiu nusiteikusių rinkėjų, kurių Šalčininkų rajone gana daug. Norėdama juos pasiekti, partija ne keičia išlikusį sovietinį palikimą, o jį išnaudoja.

Šiuos ir daugelį kitų partijos veiksmų pozicijos atstovai grindžia principu „veiksmas lygus atoveiksmiui“. Anot CI4, rūpestį kelia ne LLRA koalicija su legaliai Lietuvoje įsteigta rusų tautinei mažumai atstovaujanti partija, bet priemonės, kuriomis siekiama paveikti savo rinkėjus. Šie veiksmai vadinami dirbtiniais, nes jų nebūtų imamasi, jei tautiniu pagrindu įsteigtoms partijoms būtų sumažintas rinkimų slenkstis: „Tai aišku, kad ir politinė partija viską čia aktyvizuoja. Turim kažką tai [kažką] daryti, kad ta nesąmonė būtų nugalėta. Ir dėl to toks aktyvumas gaunasi [būna]. Nes kiekvienas veiksmas iššaukia *anti-veiksmą*“ (VP2).

Ne mažiau įdomu tai, kad, valdančiosios partijos atstovų pasiteravus, kodėl 2015 m. savivaldybės tarybų rinkimų metu didžioji dalis žiniasklaidai skirtų lėšų buvo atiduotos rusiškai televizijai ir spaudai, atsakyta, kad šios lėšos būtų skirtos lenkiškiems transliuotojams, jei šie būtų pasiekiami Lietuvoje. Teigiama, kad pati valstybė neužtikrina galimybės tautinių mažumų atstovams gauti informaciją gimtąja kalba:

Lietuvos valdžia vienu momentu, taip nežinau kodėl taip nusprendė, kad pas mus nėra kitataučių, pavyzdžiui, televizijos žiūrovų. Panaikino visas programas rusų kalba radijui, televizijoj. Lenkų kalba. Liko tenai po porą minučių, po 15 minučių, po 20 minučių programėlės. Ir tokiu laiku rodomos, kad niekas negali pažiūrėt. (VP2)

Šią citatą paremia faktas, kad iki praėjusių metų vasaros Dieveniškų krašto gyventojai neturėjo galimybės matyti nacionalinio Lietuvos transliuotojo, nes Rusijos ir Baltarusijos siūstuvai buvo stipresni. Ekspedicijos į šį kraštą ir bandymai leisti LRT pasiekti to krašto gyventojus prasidėjo tik pastaraisiais metais, tad tai tik dar kartą iliustruoja valstybės nebuvimo Šalčininkų krašte tezę. Anot VP2, būtent tai, kad šio krašto gyventojai yra „išmesti iš informacinės erdvės“, padeda sklisti valstybei nepalankioms nuotaikoms: „Ir jie dabar vat taip galvoja: „Vat, tenai, Lietuvoj, o mes čia, Šalčininkuose. Jeigu Lietuvai mūsų nereikia, <...> gal ir man ta Lietuva nereikalinga, jeigu aš Lietuvai nereikalingas.“ Partijos interesus užsitikrinti vietas Seime neleidžia nepasinaudoti šia situacija:

Tai tie, sakau, aukščiausi politikai dažnai piktnaudžiauja tuo. Jie surenka tą auditoriją tokią, galbūt agresyviai nusiteikusių prieš mūsų valstybę ir visą ES, ir jie prijungia prie savęs ir turi tą auditoriją. Stabilią auditoriją, kurią kartais pažadais ar kažkokiais veiksmais pamaitina ir viskas. (VO4)

Apibendrinant galima teigti, kad LLRA puikiai pažįsta savo rinkėją ir, pasitelkdama simbolinius išteklius, geba išnaudoti šio krašto visuomenei būdingą tapatybinį dvilypumą. Išnaudodama visuomenėje gajus nepasitenkinimo ir atskirties jausmus, LLRA tapo pajėgi įtvirtinti savo diegiamą reikšmių sistemą, žmonių sąmonėje pakeitusią valstybės postuluojamą dominuojantį pasakojimą. O tą akimirką, kai gyventojai nustoja tapatintis su valstybe ir nesijaučia jos dalimi, Lietuva tampa mažesnė už savo teritoriją.

Išvados

Siekiant suprasti, dėl kokių priežasčių regione įsitvirtino viena partija, pirmiausia buvo apžvelgta kitų (ne)politinių jėgų raiška jame. Visų pirma, rezultatų analizė leidžia teigti, kad kitų partijų politika rajono atžvilgiu (ar veikiau jos nebuvimas) yra ne mažesnė jo monopolizaci-

jos priežastis, nei pačios valdančiosios partijos pastangos pasitelkiant kontrolės išlaikymo mechanizmą. Nors nacionalinės jėgos nuolat prabyla apie būtinybę keisti susiklosčiusią situaciją, jų iniciatyvoms trūksta nuoseklumo ir tęstinumo, leidžiančio kalbėti apie susidariusią pasyvaus susitaikymo būvio tradiciją. Dauguma rajone veikiančių nepartinių organizacijų (valstybės institucijų, verslo struktūrų bei nevyriausybinų organizacijų) yra pajungtos valdančiosios politinės jėgos kontrolei. Pasitelkdama turimus administracinius ir materialinius išteklius, LLRA tapo pajėgi pajungti valstybės dalis jos pačios nenaudai. Alternatyvių (ne)politinių veikėjų veikla nėra stabdoma, tačiau jų įtaka yra gerokai mažesnė dėl dėmesio ir paramos trūkumo. Dažniausiai vienintelė valstybė, su kuria susiduria rajono gyventojai, yra partijos atstovai, o visuomenėje, nežinančioje alternatyvos, tampa gana lengva „užsukti“ kontrolės išlaikymo mechanizmą.

Analizuojant tyrimo duomenis, remiantis socialinės kontrolės apibrėžimu, buvo gilinamasi į LLRA pasitelkiamas valdžios išlaikymo priemones. Jos priskirtos dviem kategorijoms: 1) administracinis ir materialinis pajėgumas bei 2) simboliniai ištekliai. Abiem atvejais efektyvų mechanizmo funkcionavimą daugiausia užtikrina sunki socioekonominė rajono būklė. Viena vertus, manipuliacijos įrankiais tampa pensijos, pašalpos, darbo vietos ir informacinė kontrolė, kita vertus, mažas pajamas gaunanti, mažiau išsilavinusi visuomenė tampa puikia terpe sklusti klaidinančioms idėjoms. Svarbu tai, jog pirmajai kategorijai priskirtinos priemonės gana universalios, pasitelkiamos ir kitų politinių lyderių, siekiančių išlaikyti valdžią kitose Lietuvos savivaldybėse, o antroji priemonių kategorija būdinga išskirtinai šiam regionui ir yra grįsta šio krašto visuomenės savitumu.

Simboliniams ištekliams įgalinti išnaudojamas Šalčininkų krašto gyventojų tapatybinis dvilypumas. To krašto žmonių sąmonėje dera kultūrinė vietinė tapatybė, atskleidžianti visuomenės palankumą Rusijos ir Baltarusijos režimams, ir politinė tapatybė, grindžiama priklausymu kaimynei lenkų tautai, žmonių sąmonėje Lenkijai užėjus

jais nesirūpinančios Lietuvos vietą. Tačiau straipsnyje atskleista tapatybinė gyventojų kaita leidžia teigti, jog taip buvo ne visada, ir dar kartą pagrindžia faktą, kad didelę įtaką LLRA įsigalėjimui turėjo valstybės pasyvumas Pietryčių Lietuvos atžvilgiu.

Sugriuvus Sovietų Sąjungai, o kartu ir su ja egzistavusiai reikšmių sistemai, kurią pakeisti turėjo tiesiogiai iš centro diegiamas valstybinis tapatumas, dauguma Pietryčių Lietuvos visuomenės turėjo rasti naują tapatinimosi objektą. Tačiau istorinės aplinkybės lėmė abipusio nepasitikėjimo tarp centrinės valstybės valdžios ir pietrytinio Lietuvos paribio jausmus bei leido įsitvirtinti tautiniu pagrindu susikūrusiai partijai, pasiūliusiai žmonėms jų kitoniškumą pagrindžiantį paaiškinimą. Priešiškusmas valstybei tik dar labiau sustiprintas iš Rusijos ir Baltarusijos plaukiančių propagandos srautų, taip pat orientuotų į tautinių mažumų kurstymą. Išnaudodami žmonių polinkį į Rytus bei visuomenėje gajus nepasitenkinimo ir atskirties jausmus, valdantieji sugebėjo įtvirtinti „saviškių“ naratyvą, šiandien leidžiantį jiems užimti valstybės vietą. Būtent partijos, o ne centro diegiamos rutinos, simboliai bei elgesio normos imti suvokti kaip žmonių gerovei būtinos sąlygos. LLRA diegiama reikšmių konfigūracija, savaime grįsta atskirties jausmais, pati ėmė gilinti to krašto visuomenės nutolinimą nuo likusios Lietuvos ir leido perbraižyti valstybės siūlomas socialines ribas.

Tyrimo rezultatai leidžia teigti, kad pasitelkta J. S. Migdaliao teorija padeda paaiškinti Pietryčių Lietuvoje vykstančius procesus, atskleidžiant sudėtingesnę situacijos paveikslą nei nacionaliniu mastu egzistuojantis vaizdinys. Valstybės visuomenėje koncepcijos pritaikymas kitokiu istoriniu ir politiniu kontekstu pasižyminčioje rytinėje Europos dalyje ne tik pasiūlo naują žiūros tašką tiriant šio regiono valstybių problemas, bet ir išplečia geografinės teorijos pritaikymo ribas bei leidžia pastebėti naujus aspektus taikomoje teorijoje. Dėl Vidurio ir Rytų Europai būdingų valstybių kūrimąsi nulėmusių istorinių ir politinių aplinkybių čia viena svarbiausių tapatinimosi ka-

tegorijų tebėra etninė tauta. Tad situacija Lietuvos pietryčiuose negali būti aiškinama remiantis Vakaruose paplitusia pilietine ryšio su valstybe samprata. Ne mažiau svarbu ir tai, kad tam tikrais atvejais galima kalbėti net apie infrastruktūrinio valstybės pajėgumo pasiekti pietrytines savo teritorijas ribotumus, o sunki to krašto visuomenės socioekonominė būklė leidžia susidaryti vertikaliems hierarchiniams klientelistiniams ryšiams ir egzistuoti parapijinei kultūrai. Nepaisant to, situacija Šalčininkų krašte negali būti aiškinama remiantis tik iš besivystančio pasaulio kildinamomis kategorijomis. Tai leidžia teigti, kad, ieškant ribotos valstybės rytinėje Europos dalyje, svarbiu tyrimo objektu tampa valstybinis tapatumas, apibrėžiamas kaip mentalinis žmonių ryšys su valstybe.

Galima daryti išvadą, kad pietrytinio Lietuvos paribio gyventojams nesijaučiant valstybės dalimi, nesitapatinant su ja ir nelaiikant jos svarbiausia jų išgyvenimo sąlyga, Lietuva tampa mažesnė už savo teritoriją. Šalčininkų krašte valstybinis tapatumas yra išstumtas LLRA diegiamo „saviškių“ naratyvo. Tačiau, nepaisant valdančiosios partijos pasitelkiamo kontrolės mechanizmo, ne mažiau svarbus veiksnys, taip pat ribojantis kitų valstybinių galių pajėgumus veikti to krašto žmonių savivoką, – nacionaliniu mastu egzistuojantis redukuotas Pietryčių Lietuvos tapatybinis žemėlapis. Dominuojantis vienos tautinės mažumos problematikos naratyvas ir epizodiška valstybės politika šio krašto atžvilgiu tampa svarbia partinės krašto monopolizacijos priežastimi, LLRA įsitvirtinus pačios valstybės pirmaisiais nepriklausomybės metais sukurtame politiniame vakuume. Neužsitikrinant pakankamų socialinės kontrolės mastų, Lietuva ne tik nepasiekia dalies savo visuomenės, bet ir darosi mažiau atspari gretimų užsienio valstybių įtakai. Šios valstybės, naudodamosi vietos veikėjais, tampa svarbiomis jos vidaus politikos žaidėjomis.

LITERATŪRA IR ŠALTINIAI

Bevir M., Rhodes R. A. W., *The State as Cultural Practise*, Oxford University Press, 2012.

Daukšas D., „Lietuvos lenkai: etninio ir pilietinio identiteto konstravimas ribinėse zonose“, *Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos* 12 (21), 2012.

Daukšas D., „Paribio identitetai: Punsko ir Šalčininkų atvejai“, *Etniškumo studijos*, 2014 (2).

Frėjutė-Rakauskienė M., „Lenkų etninės grupės pilietinio dalyvavimo aspektai Pietryčių Lietuvoje“, *Filosofija. Sociologija* 26 (2), 2015.

Frėjutė-Rakauskienė M., Marcinkevičius A., Šliaviaitė K., Šutinienė I., „Etniškumo ir identiteto tyrimų kryptys socialiniuose moksluose ir jų taikymas tiriant Pietryčių Lietuvos etninius procesus“, *Etniškumo studijos*, 2013 (2).

Greičiūtė M., Norkūnaitė M., Stukas M., (Jastramskis M., Morkevičius V., Petronytė I., Ramonaitė A.), „Ar valstybė mažesnė už savo teritoriją? Lietuvos valstybės (ne)galios žemėlapis“, projekto „Mokslo pieva“ ataskaita, Vilnius, 2015, <http://mokslopieva.lt/wp-content/uploads/2016/01/2015_ataskaita_Valstybe_fin.pdf>, 2016 03 24.

Hyden G., *African Politics in Comparative Perspective*, Cambridge University Press, 2006.

Kazėnas G., Jakubauskas A., Gaižauskaitė I., Kacevičius R., Visockaitė A., *Lenkų tautinės mažumos Lietuvoje identiteto tyrimas*, Vilnius: MRU, 2014.

Korzeniewska K., „Vietinis (tutejszy), lenkas, katalikas: Pietryčių Lietuvos gyventojų religinė-etninė tapatybė (tyrimas Dieveniškėse, Kernavėje ir Turgeliuose)“, *Etniškumo studijos*, 2013 (2).

Lietuvos Respublikos vietos savivaldos įstatymas, 1994 m. liepos 7 d., Nr. I-533, *Valstybės žinios*, Nr. 55-1049, 1994 07 20, Vilnius.

Migdal J. S., *State in Society: Studying how States and Societies Transform and Constitute One Another*, Cambridge University Press, 2004.

Mutanen A., „About the Notion of Identity“, *LIMES: Cultural Regionalistics*, 2010.

Popovski V., *National Minorities and Citizenship Rights in Lithuania, 1988–93*, Palgrave, 2000.

Ramonaitė A., Maliukevičius N., Degutis M., *Tarp Rytų ir Vakarų: Lietuvos višumenės geokultūrinės nuostatos*, Vilnius: Versus aureus, 2007.

Stravinskienė V., *Tarp gimtinės ir tėvynės: Lietuvos SSR gyventojų repatriacija į Lenkiją (1944–1947, 1955–1959 m.)*, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2011.

Tamošaitis V., „Lenkiškasis rusų mazgas“, *Naujasis Židinys-Aidai* 4, 2014.

Vilniaus regiono integruotos teritorijų vystymo programos projektas, 2015, Vilnius.

Vinogradnaitė I., „Politinis atstovavimas ir partijos: žvilgsnis iš piliečio perspektyvos“, Ramonaitė A. (sud.), *Partinės demokratijos pabaiga? Politinis atstovavimas ir ideologijos*, Vilnius: Versus aureus, 2009.

Zubek V., „New Poland’s Old Dilemma: The Polish Minority of Lithuania“, *Ethnic and Racial Studies* 16 (4), 1993.

Žiliukaitė R., „Parama politinei bendrijai: apie piliečių ir valstybės santyki“, Žiliukaitė R., Ramonaitė A., Nevinskaitė L., Beresnevičiūtė V., Vinogradnaitė I. (sud.), *Neatrasta galia: Lietuvos pilietinės visuomenės žemėlapis*, Vilnius: Versus aureus, 2006.

Awpl.lt, „LLRA pavadinimas nuo šiol skambės Lietuvos lenkų rinkimų akcija – Krikščioniškų šeimų sąjunga“, Vilnius, 2015, <<http://www.awpl.lt/?p=3502&lang=lt>>, 2016 05 08.

BNS, „Dalia Grybauskaitė mano, kad Pietryčių Lietuvai reikia specialaus fondo, Vyriausybė nepritaria“, <<http://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/dalia-grybauskaite-mano-kad-pietryciu-lietuvai-reikia-specialaus-fondo-vyriausybe-nepitaria-56-521335>>, 2016 03 34.

Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija, *Lietuvos socialinis žemėlapis*, Vilnius, <<http://www.socialiniszemelapis.lt/index.php?536244249>>, 2016 05 07.

Lietuvos Respublikos Vyriausioji rinkimų komisija, 2015 m. kovo 1 d. savivaldybių tarybų rinkimai, kandidatų sąrašai, Šalčininkų rajono savivaldybė, Lenkų rinkimų akcijos ir Rusų aljanso koalicija „Valdemaro Tomaševskio blokas“, <http://www.vrk.lt/statiniai/pslapiai/rinkimai/440_lt/Apygardos/Apygarda7803PartijuKandidatai/Apygarda7803Partijos7724Kandidatai.html>, 2016 05 01.

Lietuvos Respublikos Vyriausioji rinkimų komisija, 2015 m. kovo 1 d. Lietuvos Respublikos savivaldybių tarybų rinkimai, balsavimo rezultatai savivaldybėse, Šalčininkų rajono (Nr. 43) savivaldybė, <http://www.2013.vrk.lt/2015_savivaldybiu_tarybu_rinkimai/output_lt/rezultatai_daugiamand_apygardose/apygardos_rezultatai7803.html>, 2016 04 29.

Lietuvos statistikos departamentas, Gyventojai pagal tautybę savivaldybėse, 2013 03 15, <<https://osp.stat.gov.lt/2011-m.-surasymas>>, 2016 03 24.

Nevyriausybinių organizacijų informacijos ir paramos centras, NVO duomenų bazė, <<http://www.3sektorius.lt/trecias-sektorius/nvo-duomenu-baze/salcininku-rajonas/psl-1-20/>>, 2016 04 29.

Šalčininkų rajono savivaldybė, Jaunimo organizacijos, <<http://salcininkai.lt/lt/jaunimo-organizacijos/661>>, 2016 04 29.

Transparency International Lietuvos skyrius, Žiniasklaidos priemonių savininkai, S.T.I.R.NA.info, <<http://stirna.info/media/tygodnik-wilenszczyzny>>, 2016 04 29.

Związek Polaków na Litwie, „O Związku: Zarząd ZPL“, <<http://zpl.lt/zarzadzpl/>>, 2016 04 07.

*SUMMARY**A STATE SMALLER THAN ITS TERRITORY:
STRUGGLES OVER IDENTITY AND LOYALTY ON
THE SOUTHEASTERN BORDERLAND OF LITHUANIA*

Due to the ethnic composition of the population, one-party rule by the Electoral Action of Poles in Lithuania (further – LLRA) and a tense relationship with the central government, the Southeastern borderland of Lithuania is often referred to as the “Fortress” of Lithuanian Poles. However, a deeper look into the context reveals that the problem is far more complicated than the matter of ethnicity. Rather, it raises questions about people’s loyalty to the state and their identification with it. On that account, the aim of this study is to find out what actors are engaged in the struggles over power on the Southeastern borderland of Lithuania and what mechanisms are being used to hinder the state from spreading a uniform national identity on its border regions. In order to answer these questions, a field study in Salcininkai has been conducted. The analysis is based on the State-in-Society theory, presented by J. S. Migdal.

The first part of the analysis is focused on the presence of other (non)political actors in the region. The conclusion made is that the political entrenchment by one party has resulted not only from the measures used by the ruling party, but was also caused by the lack of consistency and continuity in the policies towards the region by other major political players in Lithuania. Furthermore, the majority of the organisations operating in the area (state agencies, business, non-governmental organisations) are subjugated to the control of the ruling party and should not be considered as independent actors.

In the second part of the analysis, the measures used by LLRA are divided into two categories: (1) administrative-material capacities; (2) symbolic resources. The first category covers such measures as threats to take away jobs, pensions, allowances as well as information control. By exploiting the frustration of the people and the exclusion of the region from the rest of the country as well as the feelings of nationality and soviet nostalgia, the party has become able to construct the narrative of “one’s people” that allows it to take the place of the state in the minds of the people. As a result, Lithuania has become smaller than its territory.

The results suggest that the State-in-Society theory, based on the practices found in the Third world countries, allows to explain processes happening on the Southeastern borderland of Lithuania and reveals a more complex picture of the situation than it is assumed nationally. An application of this theory to a case study in a country with a completely different political and historical context not only allows to look at the problems it faces in a new light, but also extends the geographical scope of the theory and allows to see new aspects of it.